

ผลกระทบจากการเลือกโรงเรียนของผู้ปกครองต่อโรงเรียนและนักเรียน:
กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครชั้นใน

กฤตินี ไคลมี¹
เพชรพิไล ลิธอนันท์²

Received: October 22, 2024

Revised: November 21, 2024

Accepted: December 13, 2024

บทคัดย่อ

การเลือกโรงเรียนของผู้ปกครองมักถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และปัจจัยเชิงพื้นที่ที่ส่งผลต่อความสามารถในการเดินทางมายังโรงเรียน ด้วยสถานการณ์ประชากรวัยเรียนที่ลดลงอย่างต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของการใช้ประโยชน์พื้นที่ของกรุงเทพมหานครชั้นใน โรงเรียนต่าง ๆ จึงได้รับผลกระทบและพยายามปรับตัวภายใต้สภาวะการแข่งขันจากตัวเลือกโรงเรียนที่เกิดขึ้น และผลกระทบยังส่งผลถึงนักเรียนที่ต้องดำเนินชีวิตในวัยเรียนในโรงเรียนนั้น ๆ ร่วมด้วย งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบจากการเลือกโรงเรียนของผู้ปกครองที่ส่งผลต่อโรงเรียนและนักเรียนของโรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานครชั้นใน โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกครู และการอภิปรายกลุ่มนักเรียน จากการศึกษาพบว่า โรงเรียนที่มีเขตบริการการศึกษาแตกต่างกันได้รับผลกระทบจากการเลือกโรงเรียนของผู้ปกครองแตกต่างกัน ทั้งในด้านของจำนวนนักเรียน การแบ่งแยกลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของโรงเรียน รวมถึงการจัดการพื้นที่ภายในโรงเรียน ทั้งนี้โรงเรียนต่าง ๆ ประสบข้อจำกัดในการพัฒนาโรงเรียน สำหรับนักเรียนได้รับผลกระทบจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในโรงเรียน พื้นที่ชุมชนและละแวกโรงเรียน และพื้นที่เปลี่ยนผ่านระหว่างบ้านและโรงเรียนของนักเรียน ทั้งทางด้านร่างกาย ทางด้านสังคม ทางด้านอารมณ์และความรู้สึก ตลอดจนการรับรู้และความรู้สึกเชื่อมโยงต่อพื้นที่ที่แตกต่างกันระหว่างโรงเรียนที่มีเขตบริการที่แตกต่างกัน

คำสำคัญ: ตัวเลือกโรงเรียน, เขตบริการของโรงเรียน, บรรยากาศของโรงเรียน, พื้นที่เปลี่ยนผ่าน, กรุงเทพมหานครชั้นใน

¹ หน่วยงานผู้แต่ง: ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อีเมล: klaimiee.k@gmail.com

² หน่วยงานผู้แต่ง: หน่วยปฏิบัติการวิจัยภูมิศาสตร์และภูมิสารสนเทศ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อีเมล: Petchpilai.L@chula.ac.th

The Impact of Parents' School Choices Towards Schools and Students: A Case Study of Secondary Schools in Inner Bangkok

Krittin Klaimée³

Petchpilai Lattanan⁴

Received: *October 22, 2024*

Revised: *November 21, 2024*

Accepted: *December 13, 2024*

Abstract

Parents typically select the most suitable school for their children based on socioeconomic factors and geographic factors which impact on the ease of travel. With the decline in the student-age population and ongoing urban changes, schools have been significantly impacted, prompting them to adapt to the increasing competition. These impacts not only affect the schools themselves but also the students. This study aims to examine the impact of parental school choice decisions on secondary schools and students in inner Bangkok through in-depth interviews with teachers and focus group discussions with students. The findings reveal that schools with different service areas have dissimilar effects from parental school choices. These effects include number of students enrolled, in-school socio-economic segregation, and school area management. Most schools in urban areas are facing limitations in developing school services. Students' daily lives intersect with their school, its surrounding community, and the territorial pass between home and school. These interactions impact on physical, social, emotional, and mental domains, shaping students' perceptions of and attachments to these spaces, which vary depending on different types of school service area.

Keywords: school choices, school climate, school catchment area, territorial pass, inner Bangkok

³ Affiliation: Department of Geography, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

Email: klaimée.k@gmail.com

⁴ Affiliation: Geography and Geoinformation Research Unit, Department of Geography, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

Email: Petchpilai.L@chula.ac.th

1. บทนำ

โรงเรียน (School) เป็นหน่วยบริการด้านการศึกษาที่มีความสำคัญ มีบทบาทในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชน โรงเรียนไม่ได้ทำหน้าที่เพื่อพัฒนาด้านความรู้และความสามารถของนักเรียนเท่านั้น แต่ยังเป็นเสมือนห้องทดลองทางสังคม ขนาดย่อมให้นักเรียนได้ฝึกฝนการใช้ชีวิตภายใต้สังคมจำลองในห้องเรียนผ่านกิจกรรมการเรียนรู้และการอยู่ร่วมกันในสังคม โรงเรียนในนิเวศของโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบด้านกายภาพของโรงเรียน องค์ประกอบด้านวิชาการและการเรียนรู้ และองค์ประกอบทางด้านปทัสถานทางสังคมภายในโรงเรียน เพื่อเตรียมพร้อมให้นักเรียนเติบโตเพื่อเผชิญโลกกว้างในอนาคต (Collins & Coleman, 2008) ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนที่จำเป็นต้องมีบรรยากาศทางกายภาพ บรรยากาศทางสังคม บรรยากาศด้านอารมณ์และจิตใจ และบรรยากาศด้านวิชาการ ซึ่งหลอมรวมเป็นบรรยากาศของโรงเรียน (School Climate) บรรยากาศของโรงเรียนที่ดีจึงเป็นพื้นฐานให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Block, 2011; McGiboney, 2016)

นอกจากพื้นที่ภายในโรงเรียน พื้นที่ที่เปลี่ยนผ่าน (Territorial Pass) หรือพื้นที่ระหว่างทางระหว่างที่อยู่อาศัยและโรงเรียน ถือเป็นพื้นที่หนึ่งที่น่าสนใจกับชีวิตประจำวันของนักเรียนจากการเดินทางและมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ พื้นที่เปลี่ยนผ่านที่เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับโรงเรียนแบ่งได้ออกเป็น 2 ระดับ คือ พื้นที่ชุมชน และพื้นที่ละแวกรอบโรงเรียน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่โรงเรียนและชุมชน มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันโดยตรง (Collins & Coleman, 2008) รวมไปถึงพื้นที่เปลี่ยนผ่านระหว่างที่อยู่อาศัยของนักเรียนและโรงเรียน ที่ห่างจากโรงเรียน (Bell, 2009) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่โรงเรียนไม่มีปฏิสัมพันธ์โดยตรง แต่นักเรียนต้องมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ในส่วนนี้ นักเรียนแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะของพื้นที่เปลี่ยนผ่านที่แตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละครัวเรือน จากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยทางด้านที่อยู่อาศัย และเงื่อนไขต่าง ๆ ภายในครอบครัว ประกอบเป็นกิจกรรมของนักเรียนที่เกิดขึ้นนอกรั้วโรงเรียน ซึ่งส่งผลต่อขนาดของพื้นที่เปลี่ยนผ่านของนักเรียนแต่ละคน

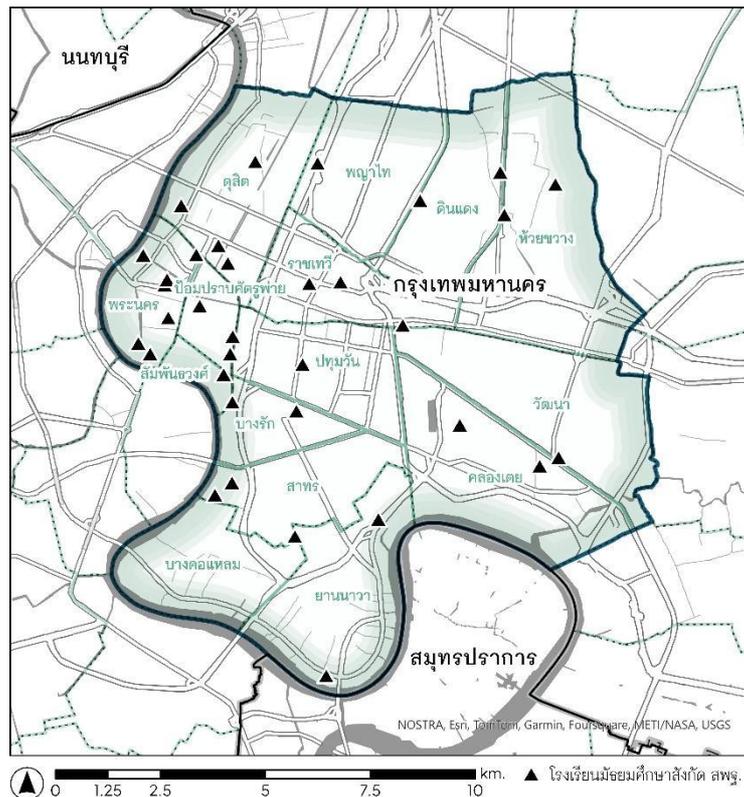
การศึกษามีบทบาทสำคัญต่อการยกระดับสถานะทางสังคมหรือการบรรลุเป้าหมายส่วนบุคคล ด้วยความเชื่อที่ว่าการศึกษา ที่มีคุณภาพจะนำไปสู่โอกาสที่ดีกว่า (Collins & Coleman, 2008; Livesey & Lawson, 2008; Nelson, Palonsky, & McCarthy, 2007) ผู้ปกครองจึงเลือกโรงเรียนที่ตนเองเชื่อว่าดีที่สุดสำหรับบุตรหลาน ภายใต้เงื่อนไขสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงเงื่อนไขพื้นที่ระหว่างบ้านและโรงเรียนที่ส่งผลต่อความสามารถในการเดินทางไปโรงเรียน (Bell, 2007; Farias, 2014) ทั้งนี้ โรงเรียนแต่ละแห่งมีความสามารถดึงดูดนักเรียนได้แตกต่างกัน โรงเรียนที่มีชื่อเสียงมักจะดึงดูดความสนใจจากผู้ปกครองได้มาก ทำให้โรงเรียนมีนักเรียนที่มาจากพื้นที่ใกล้เคียงและพื้นที่ห่างไกลจากโรงเรียน ในขณะที่โรงเรียนบางแห่งสามารถดึงดูดนักเรียนในพื้นที่ใกล้เคียงเท่านั้น แม้กระทั่งในใจกลางกรุงเทพมหานครที่มีโรงเรียนและหน่วยงานทางการศึกษาจำนวนมาก โรงเรียนต่าง ๆ มีความสามารถดึงดูดนักเรียนที่แตกต่างกันอย่างมาก (Athapol, 2019) ในปัจจุบัน กรุงเทพมหานครกำลังเผชิญกับการลดลงของจำนวนประชากรวัยเรียน (อายุ 5-24 ปี) ซึ่งมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง จาก 1.48 ล้านคนใน พ.ศ. 2565 และคาดว่าจะเหลือ 1.42 ล้านคนใน พ.ศ. 2578 (Department of City Planning and Urban Development, BMA [CPUD], 2018) รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและโครงสร้างของเมือง โดยเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นใน จากการย้ายออกของประชากรกลุ่มรายได้ต่ำไปยังพื้นที่ชานเมือง (Endo, 2014 ; Moore & Goodchild, 2022) ส่งผลให้จำนวนประชากรวัยเรียนในพื้นที่ใจกลางเมืองลดลงอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้โรงเรียนหลายแห่งเผชิญปัญหาจำนวนนักเรียนที่ลดลงจนอาจถึงขั้นต้องปิดโรงเรียนในที่สุด นอกจากนี้สภาวะการแข่งขันอย่างรุนแรงในตลาดการศึกษา (Educational Marketisation) ส่งผลให้โรงเรียนในเมืองต้องเปลี่ยนแปลงตัวเอง เพื่อให้สามารถแข่งขันและดึงดูดผู้ปกครองให้เลือกโรงเรียนแก่นักเรียนมากขึ้น

การตัดสินใจเลือกโรงเรียนของผู้ปกครองมีผลโดยตรงต่อนักเรียนที่ต้องใช้ชีวิตภายในโรงเรียนที่ผู้ปกครองเป็นผู้เลือก โดยที่นักเรียนไม่มีโอกาสได้ร่วมตัดสินใจเลือกโรงเรียน แต่ต้องเผชิญกับบรรยากาศในโรงเรียน เช่น การแข่งขัน สภาพสังคม

ในโรงเรียน หรือแม้แต่ความคาดหวังที่สูงจากผู้ปกครอง รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนอกโรงเรียน ทั้งพื้นที่แวดล้อมละแวกโรงเรียน ตลอดจนพื้นที่เปลี่ยนผ่าน กิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันในวัยเรียนเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อร่างกาย อารมณ์ และจิตใจ ของนักเรียนซึ่งมักถูกมองข้าม ทั้งนี้ งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาและผลกระทบที่มีต่อโรงเรียนและนักเรียน ในระดับมหภาค (Ittiphol, 2019; Napapach & Siwachot, 2019; Ratchawadee, 2017) สำหรับพื้นที่กรุงเทพมหานคร ชั้นในที่โรงเรียนมีความแตกต่างกันมาก โรงเรียนแต่ละระดับจึงได้รับผลกระทบที่แตกต่างกัน และยังส่งผลถึงนักเรียนใน ลักษณะที่ต่างกันด้วย งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการนำเสนอผลกระทบจากการเลือกโรงเรียนของผู้ปกครอง ที่ส่งผลต่อโรงเรียนในฐานะผู้ให้บริการการศึกษาที่ต้องปรับตัวเข้ากับการลดลงของประชากรวัยเรียน และนักเรียนในฐานะ ผู้รับบริการทางการศึกษาที่ต้องใช้ชีวิตวัยเรียนภายในโรงเรียนโดยผู้ปกครองตัดสินใจเลือก ที่เกิดขึ้นกับโรงเรียน ในกรุงเทพมหานครชั้นใน

2. พื้นที่ศึกษา

ในการศึกษานี้ ได้ศึกษาโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ซึ่งอยู่ภายในกรุงเทพมหานครชั้นใน 15 เขต มีจำนวนโรงเรียนทั้งหมด 34 แห่ง ดังแสดงในภาพที่ 1

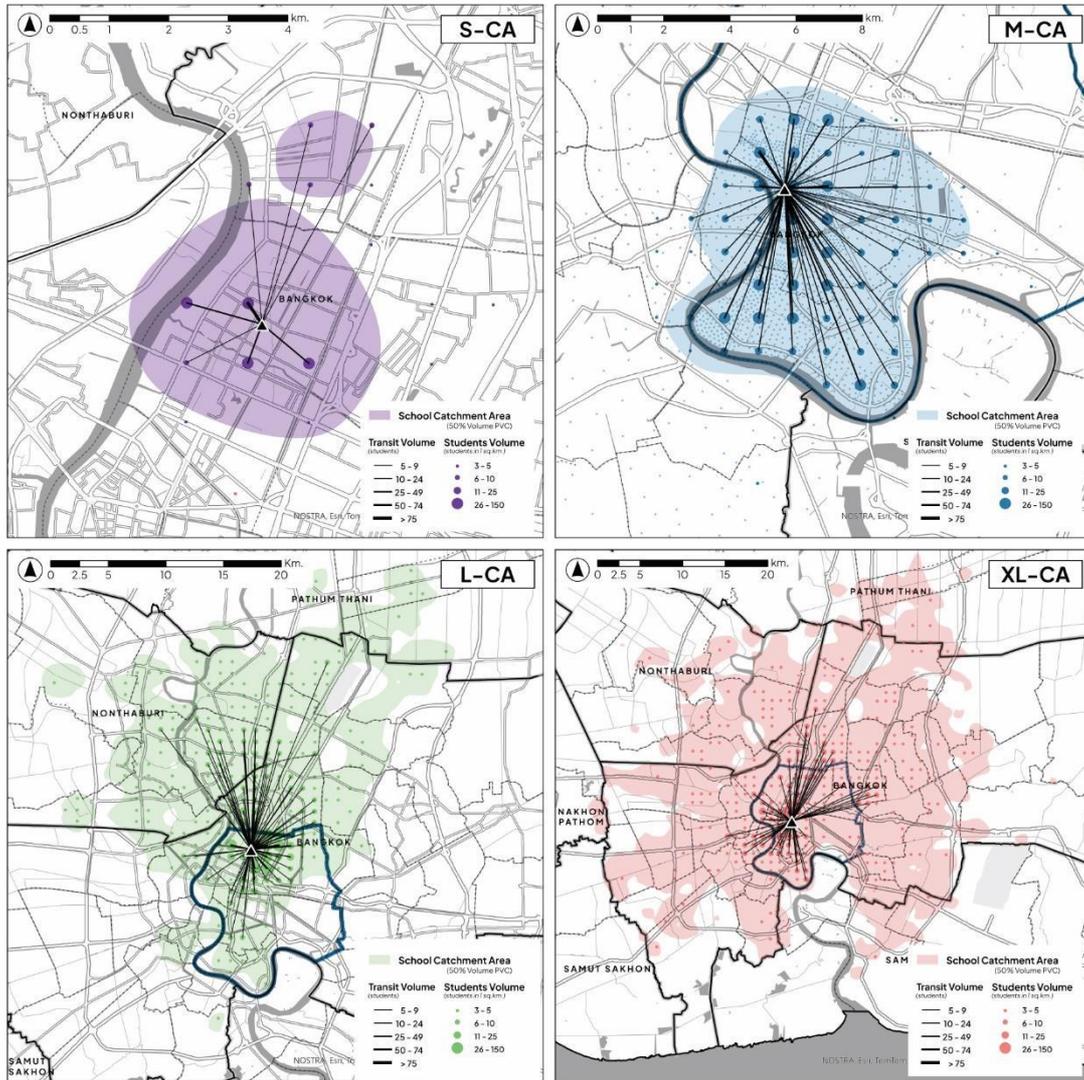
ภาพที่ 1 พื้นที่ศึกษาและโรงเรียนในพื้นที่ศึกษา

โรงเรียนในระดับมัธยมศึกษาของภาครัฐที่ให้บริการการศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครชั้นในมีทั้งโรงเรียนสังกัด กรุงเทพมหานคร และโรงเรียนสังกัด สพฐ. การจัดการศึกษาในเขตเมืองคำนึงถึงความสามารถในการเข้าถึงโรงเรียนต่าง ๆ ที่โรงเรียนต้องกระจายอย่างทั่วถึง ซึ่งมีหลักแนวคิดในการบริหารจัดการ เช่น สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร กำหนดหลักเกณฑ์ของกรจัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยกำหนดให้โรงเรียนควรมีรัศมีการให้บริการในช่วง 1-2 กิโลเมตร รองรับจำนวนนักเรียน 50-75 คน ต่อประชากร 1,000 คน (CPUD, 2018) อย่างไรก็ตาม ความซับซ้อนของพื้นที่กรุงเทพมหานครทำให้ สพฐ. กำหนดระเบียบเกี่ยวข้องกับการรับนักเรียนเข้าศึกษา โดยได้ให้อำนาจโรงเรียนกำหนดเขตพื้นที่บริการ (School Service Area : SA) ขึ้น และรับรองโดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาของโรงเรียนนั้น ๆ ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ที่โรงเรียนกำหนดขึ้นเพื่อเป็นขอบเขตในการรับนักเรียน โดยคำนึงถึงความสะดวกในการเดินทางของนักเรียน (Office of the Basic Education Commission [OBEC], 2020; The Secondary Educational Service Area Office, Bangkok 1, 2019) สำหรับการรับนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษา จะให้สิทธิ์แก่นักเรียนที่อยู่ในเขตพื้นที่บริการเข้ารับเลือกหรือจับฉลากเข้าก่อน จากนั้นจึงให้สิทธิ์แก่นักเรียนนอกเขตพื้นที่บริการในการรับการคัดเลือกเข้าศึกษาในโรงเรียนนั้น ๆ (OBEC, 2020)

สำหรับโรงเรียนในกรุงเทพมหานครชั้นใน ประกอบด้วยโรงเรียนที่มีความหลากหลาย โรงเรียนส่วนหนึ่งเป็นโรงเรียนที่มีอัตราการแข่งขันสูง และมีความสามารถดึงดูดผู้ปกครองให้เลือกโรงเรียนแก่นักเรียน ผู้ปกครองส่วนหนึ่งเลือกโรงเรียนในตำแหน่งที่ห่างไกลจากที่พักอาศัย แทนที่จะเลือกโรงเรียนใกล้บ้านหรือโรงเรียนที่มีเขตบริการครอบคลุมบ้านของนักเรียน เพราะผู้ปกครองเห็นถึงความคุ้มค่าในการให้นักเรียนเข้าศึกษาในโรงเรียนที่มีคุณภาพ ระยะทางระหว่างบ้านกับโรงเรียนสามารถสะท้อนผ่านเขตบริการ (School Catchment Area : CA) ของโรงเรียน ซึ่งเป็นขอบเขตพื้นที่ที่นักเรียนของโรงเรียนนั้น ๆ อาศัยอยู่ รวมถึงนักเรียนนอกเขตพื้นที่บริการนั้น ๆ ด้วย โดยอ้างอิงถึงบ้านหรือที่พักอาศัยของนักเรียนเป็นตัวชี้วัด (Office of the Royal Society, 2021; Hallak, 1977)

จากการศึกษาของกฤติน (2024) พบว่า ในปีการศึกษา 2566 โรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครชั้นในมีลักษณะเขตบริการแตกต่างกัน ดังแสดงในภาพที่ 2 สามารถแบ่งออกเป็นโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก (S-CA) เป็นโรงเรียนที่นักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียน การกระจายตัวของนักเรียนกระจุกตัวในบริเวณพื้นที่รอบโรงเรียน มีจำนวนทั้งหมด 11 โรงเรียน โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดกลาง (M-CA) เป็นโรงเรียนที่มีนักเรียนอาศัยอยู่ห่างจากโรงเรียนมากกว่าโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก นักเรียนส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณใกล้โรงเรียน ส่วนหนึ่งกระจายตัวออกไปครอบคลุมพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นกลางและชั้นนอก และมีนักเรียนจากนอกเขตบริการจำนวนมากกว่ากลุ่มขนาดเล็ก มีจำนวนทั้งหมด 15 โรงเรียน โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่ (L-CA) พบการกระจายตัวของที่อยู่อาศัยของนักเรียนกว้างกว่าโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดกลาง มีสัดส่วนของนักเรียนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับกลุ่มขนาดเล็กและขนาดกลาง การกระจายตัวของนักเรียนบนพื้นที่มีทิศทางค่อนข้างชัดเจน มีจำนวนทั้งสิ้น 7 โรงเรียน และโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่พิเศษ (XL-CA) เป็นโรงเรียนที่มีลักษณะการกระจายของที่อยู่อาศัยของนักเรียนที่มากกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ มีลักษณะการกระจายรอบด้านทุกทิศทาง มีจำนวน 1 โรงเรียน⁵

⁵ โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่พิเศษ (XL-CA) มีจำนวน 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ซึ่งมีลักษณะการรับนักเรียนที่เฉพาะ ไม่มีเขตพื้นที่บริการ ผู้วิจัยจึงไม่ได้ศึกษาด้านผลกระทบต่อโรงเรียนในกลุ่มนี้ในการวิจัยฉบับนี้

ภาพที่ 2 เขตบริการของโรงเรียน ชัยบอน : โรงเรียนวัดน้อยนพคุณ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก (S-CA), ขวามบ : โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒาราม ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดกลาง (M-CA), ชัยล่าง : โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย (L-CA) และ ขวาล่าง : โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา (XL-CA) (ดัดแปลงจาก Krittin, 2024)

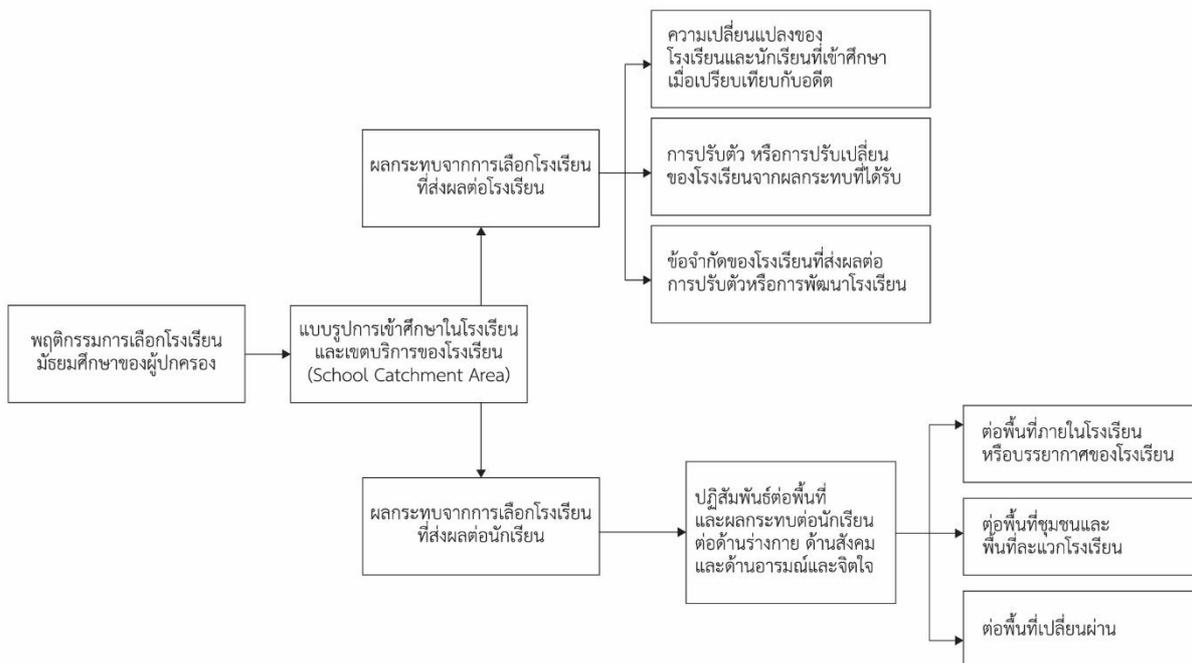
3. ระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviewing) ครูในโรงเรียน และการอภิปรายกลุ่ม (Focus Group Discussion) นักเรียน จากตัวอย่างโรงเรียนจำนวน 8 แห่ง โดยการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Sampling) โดยพิจารณาจากกลุ่มโรงเรียนที่จำแนกตามขนาดของเขตบริการโรงเรียน และการกระจายของโรงเรียนที่ใช้ในการศึกษาภายในพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นใน โดยขนาดของเขตบริการที่ใช้ในการวิเคราะห์

ประกอบด้วย โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก (S-CA) จำนวน 2 โรงเรียน ขนาดกลาง (M-CA) จำนวน 3 โรงเรียน และขนาดใหญ่ (L-CA) จำนวน 3 โรงเรียน

สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากครูในแต่ละโรงเรียนที่เป็นตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยเลือกครูซึ่งมีประสบการณ์สอนหรือทำงานในโรงเรียนนั้น ๆ ไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 1 คน จากแต่ละโรงเรียน สำหรับการอภิปรายกลุ่ม ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย กลุ่มละ 4-6 คน จากแต่ละโรงเรียน รูปแบบการสัมภาษณ์และอภิปรายกลุ่มเป็นแบบกึ่งโครงสร้างโดยใช้คำถามปลายเปิด ข้อคำถามมุ่งเน้นประเด็นเกี่ยวกับบรรยากาศของโรงเรียน ปฏิสัมพันธ์เชิงพื้นที่ การรับรู้ต่อพื้นที่ภายในโรงเรียน พื้นที่ละแวกโรงเรียน และพื้นที่เปลี่ยนผ่านในชีวิตประจำวันของนักเรียน รวมถึงผลกระทบจากการเลือกโรงเรียนของผู้ปกครองและการปรับตัวของโรงเรียนและนักเรียน ทั้งนี้ ในการเก็บข้อมูลจะเป็นแบบนิรนามทั้งหมด

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงแก่นสาระ (Thematic Analysis) ในการวิเคราะห์ผลกระทบจากการเลือกโรงเรียนที่ส่งผลต่อโรงเรียนและนักเรียน โดยเริ่มจากการทบทวนข้อมูลและจัดกลุ่มข้อมูลที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน พร้อมกำหนดรหัสแก่นสาระแก่ข้อมูลที่จัดกลุ่มไว้แล้ว จากนั้นนำข้อมูลที่เข้ารหัสมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์โดยใช้แผนผังแก่นสาระ (Thematic Map) และตรวจสอบความเหมาะสมของกลุ่มรหัสที่จัดไว้ จากนั้นนิยามหรือค้นหาคำศัพท์ในการอธิบายแก่นสาระ นำกรอบขุตรหัสมาเขียนเชื่อมโยงข้อมูลเพื่อสรุปความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการอภิปรายกลุ่ม (Kiger & Varpioa, 2020)

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดในการศึกษาผลกระทบจากการเลือกโรงเรียนของผู้ปกครองที่ส่งผลโรงเรียนและนักเรียน

4. ผลการวิจัย

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบจากการเลือกโรงเรียนของผู้ปกครองที่ส่งผลต่อโรงเรียนและนักเรียนด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการอภิปรายกลุ่ม สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์ชุดรหัส แล้วนำมาสร้างเป็นแผนผังแก่นสาระ โดยจำแนกประเด็นหลักออกเป็นผลกระทบที่มีต่อโรงเรียนในฐานะผู้ให้บริการการศึกษา และผลกระทบที่ส่งผลต่อนักเรียนในฐานะผู้รับบริการทางการศึกษา

4.1 ผลกระทบที่มีต่อโรงเรียนและการรับมือต่อผลกระทบของโรงเรียน

4.1.1 ผลกระทบด้านการรับนักเรียน

การเลือกโรงเรียนในสภาวะการศึกษาภายในกรุงเทพมหานคร เกิดขึ้นจากการมีตัวเลือกโรงเรียนจำนวนมากที่ไม่จำกัดอยู่เฉพาะโรงเรียนในเขตพื้นที่บริการ ผู้ปกครองจึงสามารถเลือกโรงเรียนที่คิดว่าเหมาะสมที่สุดให้กับบุตรหลานของตนได้ โรงเรียนแต่ละแห่งมีความสามารถในการดึงดูดการตัดสินใจของผู้ปกครองแตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดกระแสความนิยมและแนวโน้มการสมัครเข้าเรียนที่ไม่เท่ากัน ซึ่งสามารถแบ่งโรงเรียนออกได้เป็น 2 ประเภท คือ โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนสมัครเข้าต่ำกว่าจำนวนที่รับได้ (Undersubscribed School) และโรงเรียนที่มีนักเรียนสมัครเข้าสูงกว่าจำนวนที่รับได้ (Oversubscribed School)

สำหรับโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนสมัครเข้าต่ำกว่าจำนวนที่รับได้ ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก และโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดกลาง ซึ่งกำลังเผชิญกับแนวโน้มจำนวนนักเรียนที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง โรงเรียนกลุ่มนี้มีนักเรียนส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณใกล้โรงเรียนมากกว่านักเรียนที่อาศัยอยู่ไกลออกไปนอกเขตกรุงเทพมหานครชั้นใน โดยครูผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“... จำนวนนักเรียนในโรงเรียนของเรา จากเดิมที่โรงเรียนเราเคยรองรับเด็กนักเรียนในพื้นที่หลักพันคน แต่ในปัจจุบันจำนวนนักเรียนเราลดลงอย่างมากเหลือประมาณ 200 คน โดยที่แต่ละปี ก็มีนักเรียนเข้ามาเพิ่มขึ้นลดลงไม่เท่ากัน ... นักเรียนของโรงเรียน [ชื่อโรงเรียน] นักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่มาจากละแวกบริเวณชุมชนใกล้โรงเรียน เช่น [ชื่อชุมชน] แต่พอพื้นที่ชุมชนหายไป โดยเฉพาะบริเวณ [ชื่อชุมชน] ซึ่งปัจจุบันเป็น [ชื่อห้างสรรพสินค้า] ทำให้นักเรียนที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนก็ลดลงตาม ...” (ครูหมายเลข 1 โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก, สัมภาษณ์ 14 ธันวาคม 2023)

จากการสัมภาษณ์ สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาจำนวนนักเรียนที่เข้าศึกษาลดลง เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตเมือง พื้นที่อยู่อาศัยที่มีความหนาแน่นสูง เช่น ชุมชนแออัด กลายเป็นพื้นที่พาณิชย์หรือที่อยู่อาศัยราคาสูง คราวเรือนเดิมที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองชั้นในจึงย้ายออกไปยังพื้นที่ชานเมืองหรือออกสู่ปริมณฑลมากขึ้น ในขณะที่นักเรียนส่วนหนึ่งที่มีที่พักอาศัยไกลจากโรงเรียน แต่ด้วยผู้ปกครองเข้ามาทำงานภายในใจกลางเมือง ผู้ปกครองจึงเลือกให้นักเรียนเรียนอยู่ใกล้ที่ทำงานของผู้ปกครอง เมื่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในเมืองทำให้สถานที่ทำงานของผู้ปกครองกลุ่มนี้หายไป ส่งผลให้ผู้ปกครองเลือกส่งนักเรียนเข้าเรียนที่โรงเรียนอื่น ๆ ที่ใกล้ที่พักอาศัยแทน ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการการแปลงพื้นที่เพื่อเปลี่ยนชนชั้น (Gentrification) ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่เมืองชั้นใน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากร โดยกลุ่มที่มีสถานภาพ

ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในระดับต่ำถูกผลักดันออกจากพื้นที่เมืองชั้นใน (Endo, 2014 ; Moore & Goodchild, 2022) สอดคล้องกับการศึกษาของ Ayscue, Mordechay, & Mickey-Pabello (2024) ที่พบลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างการลดลงของจำนวนนักเรียนในโรงเรียนในกลุ่มที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับต่ำกับกระบวนการ การแปลงพื้นที่เพื่อเปลี่ยนชนชั้นที่เกิดขึ้นในเมืองต่าง ๆ ในรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา นอกจากนี้โรงเรียนกลุ่มนี้ยังได้รับผลกระทบจากโรงเรียนที่มีชื่อเสียงที่อยู่ใกล้เคียงหรือในพื้นที่ให้บริการร่วมกัน โดยผู้ปกครองเลือกที่จะส่งบุตรหลานไปเรียนในโรงเรียนที่พวกเขาเห็นว่าดีกว่า แทนที่จะเลือกโรงเรียนที่อยู่ใกล้บ้านของตนเอง

สำหรับโรงเรียนที่มีการสมัครเข้าสูงกว่าจำนวนที่รับได้ โรงเรียนกลุ่มนี้บางส่วนมีจำนวนนักเรียนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนน้อยกว่าจำนวนนักเรียนนอกเขตพื้นที่บริการของโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียง ได้รับความเชื่อมั่นสูงเป็นทุนเดิม อัตราการสมัครเข้าศึกษาจึงสูงกว่าจำนวนที่รับได้อยู่เสมอ โดยภาพรวมโรงเรียนเหล่านี้ไม่ได้รับผลกระทบจากจำนวนนักเรียนที่ลดลงอย่างมีนัยสำคัญจากปรากฏการณ์การแปลงพื้นที่เพื่อเปลี่ยนชนชั้น โดยครูผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“... โดยภาพรวม โรงเรียนไม่ได้รับผลกระทบทางด้านปริมาณนักเรียน จำนวนนักเรียนไม่ได้แตกต่างจากเดิม สิ่งที่แตกต่างกันออกไป คือ อัตราการแข่งขันการสอบเข้าลดลง โรงเรียนมีการเรียกอันดับตัวสำรองในลำดับที่มากขึ้น ...” (ครู หมายเลข 8 โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่, สัมภาษณ์ 29 มีนาคม 2024)

โรงเรียนเหล่านี้ได้รับผลกระทบทางอ้อมจากจำนวนประชากรนักเรียนที่ลดลง คือ อัตราการแข่งขันในการสอบคัดเลือกเข้าโรงเรียนลดลง นักเรียนมีศักยภาพทางด้านวิชาการลดลง โรงเรียนจึงต้องปรับเปลี่ยนระดับความเข้มข้นด้านวิชาการให้สอดคล้องกับระดับความสามารถของนักเรียนมากขึ้น

4.1.2 การแบ่งแยกสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของโรงเรียน

จากการสัมภาษณ์พบว่า จุดร่วมสำคัญของโรงเรียนแต่ละแห่งคือการกระจุกของลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของนักเรียนที่ใกล้เคียงกันในโรงเรียนเดียวกัน กล่าวคือ ระบบโรงเรียนและทางเลือกโรงเรียนที่เกิดขึ้นในภูมิภาค การศึกษาในกรุงเทพมหานคร กลายเป็นกลไกสำคัญที่ส่งผลทำให้เกิดการจำแนกนักเรียนที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ใกล้เคียงกันให้อยู่ในโรงเรียนเดียวกัน โดยครูผู้ให้สัมภาษณ์อธิบายว่า

“... นักเรียนส่วนใหญ่ที่เข้ามาเรียน โดยส่วนใหญ่เด็กมีครอบครัวที่อยู่ในระดับล่าง เป็นครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับล่าง มีปัญหาทางด้านทุนทรัพย์ ส่วนน้อยที่จะถือว่าอยู่ในระดับกลาง ...” (ครู หมายเลข 1 โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่, สัมภาษณ์ 14 ธันวาคม 2024)

“... เนื่องจากด้วยลักษณะของโรงเรียนถือว่ายังเป็นที่ต้องการของผู้ปกครองกลุ่มต่าง ๆ ยังคงอยากให้บุตรหลานของตนเองเข้ามาเรียนในโรงเรียน ผู้ปกครองส่วนใหญ่จึงเป็นครอบครัวกลุ่มที่มีความพร้อมทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ... ส่วนนักเรียนที่มีปัญหาทางฐานะทางเศรษฐกิจก็มี แต่มีจำนวนน้อย ...” (ครู หมายเลข 7 โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่, สัมภาษณ์ 14 มีนาคม 2024)

กลุ่มโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็กที่มีความสามารถในการดึงดูดนักเรียนในพื้นที่ใกล้เคียงกับโรงเรียน นักเรียนในโรงเรียนกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมที่ต่ำกว่านักเรียนในโรงเรียนที่มีเขตบริการที่ใหญ่กว่า โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็กเสมือนเป็นโรงเรียนที่รองรับประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับโรงเรียนนั้น ๆ ซึ่งมีข้อจำกัดทางด้านเศรษฐกิจและการเดินทางที่ทำให้ไม่มีทางเลือก ในทางตรงกันข้าม โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของนักเรียนที่มาจากพื้นที่ที่ห่างไกลจากโรงเรียน ไม่มีข้อจำกัดทางด้านเศรษฐกิจหรือด้านการเดินทางไปโรงเรียน เพราะผู้ปกครองมีความพึงพอใจในการให้นักเรียนเดินทางไปศึกษาในโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่ เนื่องจากชื่อเสียงหรือความเชื่อมั่นในคุณภาพของโรงเรียน ถึงแม้จะมีค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่สูงขึ้น

ทั้งนี้ โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่เป็นโรงเรียนที่มีนักเรียนสมัครเข้าเรียนสูงกว่าจำนวนที่รับได้ โรงเรียนจึงสามารถคัดเลือกนักเรียนที่มีความพร้อมและมีศักยภาพทางด้านวิชาการ ปัจจัยด้านความพร้อมของนักเรียนสัมพันธ์กับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญ ทำให้โรงเรียนในกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่นักเรียนมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมที่สูงกว่าโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก ซึ่งสอดคล้องกับ อรรถพล อนันตวรฤกษ์ (สัมภาษณ์โดย Wande, 2021) ที่อธิบายถึงสภาวะทางเลือกโรงเรียนที่ทำให้โรงเรียนที่มีศักยภาพในการจัดการศึกษาคุณภาพสูงและมีค่าใช้จ่ายสูงสร้างความแตกต่างระหว่างชนชั้นทางสังคมของโรงเรียน เกิดการแบ่งแยกสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-economic Segregation) และ Yoon, Lubinski, and Lee (2018) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนนักเรียนมีผลต่อแบบรูปการเข้าโรงเรียนภายในเมืองของโรงเรียนในเมืองแวนคูเวอร์ที่แตกต่างกัน และทำให้โรงเรียนบางแห่งมีเฉพาะนักเรียนที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับใกล้เคียงกันเท่านั้น

ฐานะทางด้านเศรษฐกิจของนักเรียนและความพร้อมด้านการเรียนที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อการจัดการเรียนรู้ภายในโรงเรียน โดยเฉพาะในกลุ่มโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็กที่ข้อจำกัดทางด้านเศรษฐกิจของนักเรียนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่สามารถทำได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ทำให้โรงเรียนในกลุ่มนี้มีบทบาทที่สำคัญต่อการจัดการศึกษา ไปจนถึงการมีบทบาทสนับสนุนและการช่วยเหลือแก่ครัวเรือนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจในระดับล่างหรือ *คนจนเมือง* ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นใน สอดคล้องกับ Owens and Candipan (2019) ที่ชี้ให้เห็นถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจของนักเรียนที่ส่งผลต่อนิเวศของโรงเรียนที่มีความพร้อม โรงเรียนที่มีนักเรียนที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่สูงกว่าจะมีแนวโน้มที่จะมีนิเวศของโรงเรียนและผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนสูงกว่านักเรียนที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ต่ำกว่า

4.1.3 การปรับตัวและข้อจำกัดของโรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานครชั้นใน

จากการเปลี่ยนแปลงของจำนวนและลักษณะของนักเรียนที่เกิดขึ้น ทำให้โรงเรียนต่าง ๆ ต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับพลวัตและผลกระทบจากการเลือกโรงเรียนของผู้ปกครอง โรงเรียนจึงต้องกำหนดนโยบายหรือเปลี่ยนแปลงนิเวศภายในโรงเรียนเพื่อดึงดูดให้ผู้ปกครองเลือกโรงเรียน ประกอบด้วย 1. การพัฒนาปรับปรุงทางด้านวิชาการผ่านการใช้แผนการเรียนที่สอดคล้องกับกระแสหรือแนวโน้มในปัจจุบัน โดยเฉพาะแผนการเรียนรู้อิงฐานแนวคิดแบบสายอาชีพต่าง ๆ รวมถึงการขยายห้องเรียนหลักสูตรพิเศษ 2. การพัฒนาทางด้านภาพลักษณ์ อัตลักษณ์ วัฒนธรรมภายในโรงเรียนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบัน รวมถึงการส่งเสริมด้านชื่อเสียงของโรงเรียนมากขึ้น 3. การสนับสนุนทุนและโอกาสทางการศึกษา 4. การรับการสนับสนุนและความร่วมมือผ่านโครงสร้างภายในโรงเรียน ทั้งอำนาจในการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองของนักเรียน สมาคมครูและนักเรียนหรือศิษย์เก่าที่มีความผูกพันกับโรงเรียนให้มีส่วนร่วมเข้ามาพัฒนาโรงเรียน องค์กรหรือหน่วยงานภายนอกโรงเรียน รวมไปถึงลักษณะชุมชนสัมพันธ์ในการร่วมมือร่วมกับชุมชนในละแวกโรงเรียน และ 5. การสร้างการรับรู้เกี่ยวกับโรงเรียนแก่บุคคลภายนอกมากขึ้น

ทั้งการขยายช่องทางการประชาสัมพันธ์ การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมภายนอกโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนการเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียน

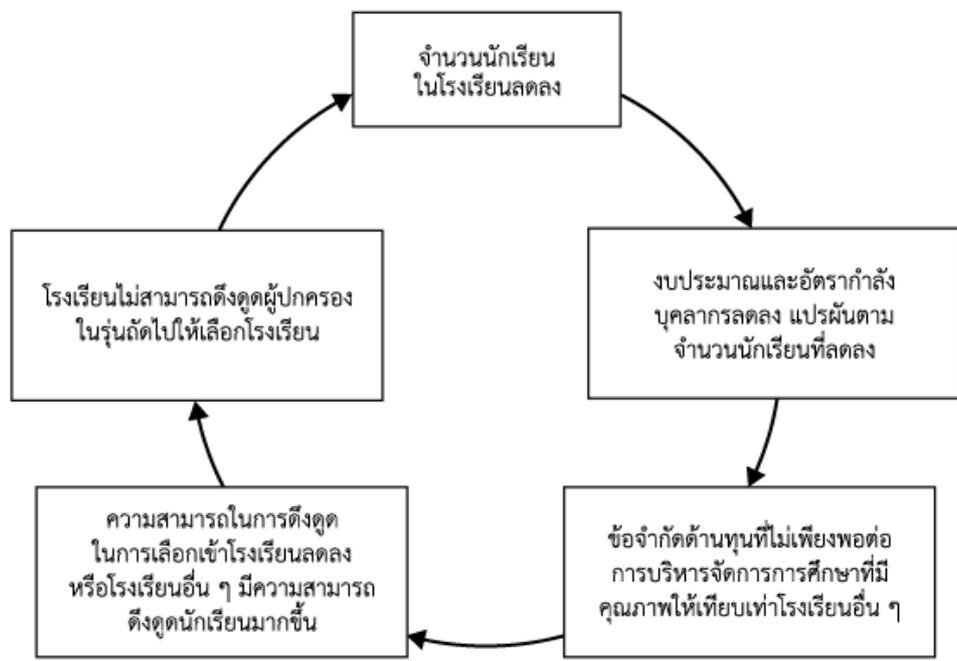
แต่ละโรงเรียนจะเลือกใช้แนวทางดังที่กล่าวมาข้างต้นตามศักยภาพและความสามารถของโรงเรียน เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะความต้องการของผู้ปกครองในการเลือกโรงเรียนให้แก่ นักเรียน เช่น โรงเรียนขนาดใหญ่มีทรัพยากรที่เพียงพอต่อการขยายแผนการเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียนและผู้ปกครอง การเสริมแรงแก่นักเรียนที่สร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียน หรือการจัดกิจกรรมทางด้านวิชาการต่าง ๆ โดยสามารถให้โรงเรียนอื่น ๆ เข้าร่วมกิจกรรมได้ เสมือนเป็นการแสดงศักยภาพในการเป็นผู้นำทางด้านวิชาการของโรงเรียนนั้น ๆ เป็นต้น ในขณะที่โรงเรียนขนาดเล็กที่ประสบปัญหาด้านนักเรียนที่ลดลง จะเน้นไปทางการสนับสนุนทุนการศึกษาหรือโอกาสทางการศึกษา เนื่องจากตอบโจทย์ความต้องการของผู้ปกครองในกลุ่มนี้ การสนับสนุนของทางโรงเรียนจะช่วยลดภาระของผู้ปกครองได้ เป็นต้น ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การปรับตัวเชิงนโยบายเพื่อดึงดูดให้ผู้ปกครองตัดสินใจเลือกโรงเรียนแก่นักเรียน

การปรับตัวเชิงนโยบาย	โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนสมัครเข้าต่ำกว่าจำนวนที่รับได้ (Undersubscribed School)	โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนสมัครเข้าสูงกว่าจำนวนที่รับได้ (Oversubscribed School)
การสนับสนุนทุนและโอกาสทางการศึกษา	มีการจัดสรรทุนการศึกษาเพื่อลดภาระของผู้ปกครอง และกระตุ้นให้เลือกโรงเรียน	มีการให้ทุนการศึกษา แต่ไม่ได้เป็นนโยบายหลักในการกระตุ้นให้เลือกโรงเรียน
การปรับเปลี่ยนหลักสูตรและแผนการเรียน	การปรับเปลี่ยนพัฒนาเป็นไปได้ยากจากข้อจำกัดด้านทุน มักเป็นรูปแบบการบูรณาการในชั้นเรียน	มีความสามารถปรับปรุงหลักสูตรและแผนการเรียน และสามารถควบคุมคุณภาพของการจัดการเรียนรู้ได้
การใช้ภาพลักษณ์และชื่อเสียงของโรงเรียน	มีการปรับปรุงภาพลักษณ์และส่งเสริมการสร้างชื่อเสียงที่ดี	มีการปรับปรุงภาพลักษณ์และส่งเสริมการสร้างชื่อเสียงที่ดี
การสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ	ใช้ชุมชนสัมพันธ์ และความร่วมมือร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ เป็นสำคัญ แต่มีองค์กรนิติบุคคลของโรงเรียนที่ช่วยสนับสนุนร่วมด้วย	องค์กรนิติบุคคลมีความเข้มแข็ง เช่น สมาคมผู้ปกครอง สมาคมครู สมาคมนักเรียนเก่าหรือศิษย์เก่า ที่สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ และมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาโรงเรียน
การทำให้เป็นส่วนหนึ่งของการรับรู้ทางสังคม	เน้นการประชาสัมพันธ์โรงเรียนในช่องทางที่หลากหลาย และการเข้าไปประชาสัมพันธ์ในโรงเรียนประถมศึกษาโดยตรง	การเป็นผู้นำด้านวิชาการหรือกิจกรรมพัฒนานักเรียน โรงเรียนมีความสามารถจัดกิจกรรมที่บุคคลภายนอกโรงเรียนเข้ามาร่วม ทำให้เห็นบรรยากาศในโรงเรียน รวมถึงประชาสัมพันธ์โรงเรียนในช่องทางต่าง ๆ ร่วมด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าโรงเรียนจะพยายามปรับเปลี่ยนเพื่อรับมือกับผลกระทบจากพฤติกรรมเลือกโรงเรียนของผู้ปกครอง แต่โรงเรียนต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครชั้นในมีข้อจำกัดในการพัฒนาปรับปรุงโรงเรียนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน สามารถแบ่งเป็น 2 รูปแบบตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงของจำนวนนักเรียน รูปแบบแรก คือ กลุ่มโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียน

สมัครเข้าต่ำกว่าที่รับนักเรียนได้ ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวส่วนใหญ่อยู่ในระดับล่างถึงกลาง จากสถานการณ์การลดลงของจำนวนนักเรียนในโรงเรียนกลุ่มนี้ ส่งผลกระทบต่อด้านทุนและทรัพยากรในการบริหารภายในโรงเรียน เนื่องจากงบประมาณจากส่วนกลางและการจัดสรรบุคลากรขึ้นอยู่กับขนาดจำนวนนักเรียนในโรงเรียน เมื่อโรงเรียนมีจำนวนนักเรียนลดลงจึงส่งผลกระทบต่องบประมาณในการจัดการศึกษาในโรงเรียนที่ลดลงตามด้วย ประกอบกับพื้นฐานครอบครัวของนักเรียนมีสถานภาพทางเศรษฐกิจในระดับต่ำ ผู้ปกครองจึงไม่สามารถสนับสนุนทางการเงินแก่โรงเรียนเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมในโรงเรียนได้ โรงเรียนกลุ่มนี้จึงมีข้อจำกัดในการพัฒนาสภาพแวดล้อมและนิเวศภายในโรงเรียนให้ตอบสนองความต้องการทางการศึกษาของผู้ปกครองหรือนักเรียน ส่งผลให้ผู้ปกครองมีแนวโน้มที่จะเลือกโรงเรียนที่มีสภาพแวดล้อมในโรงเรียนและคุณภาพด้านวิชาการที่สูงกว่าในมุมมองของผู้ปกครอง โรงเรียนกลุ่มนี้จะมีนักเรียนที่ลดลงยิ่งขึ้น อันเป็นเหตุมาจากความสามารถในการโน้มน้าวการเลือกเข้าโรงเรียน กลายเป็นวัฏจักรดังแสดงในภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ผลกระทบจากข้อจำกัดด้านทุนในกลุ่มโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนสมัครเข้าต่ำกว่าที่รับนักเรียนได้

รูปแบบที่สอง คือ กลุ่มโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนสมัครเข้ามากกว่าที่โรงเรียนสามารถรับได้ โรงเรียนกลุ่มนี้มีนักเรียนจำนวนมากและโรงเรียนมีพื้นที่จำกัด ไม่สามารถขยายพื้นที่ในทางราบได้ เนื่องจากพื้นที่โดยรอบของโรงเรียนเป็นพื้นที่ชุมชนหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่น ๆ เช่น วัด สถานที่ราชการ เป็นต้น เมื่อความต้องการในการใช้พื้นที่ในโรงเรียนเพิ่มขึ้น โรงเรียนกลุ่มนี้จึงถูกบังคับให้ขยายพื้นที่โรงเรียนในแนวตั้ง (Vertical School) มากขึ้น โดยการสร้างอาคารเรียนสูงขึ้นไป อย่างไรก็ตาม แม้โรงเรียนจะมีทุนทรัพยากรในการขยายอาคารเรียนในแนวตั้งหรือการปรับปรุงพื้นที่ภายในโรงเรียน แต่โรงเรียนต้องประสบปัญหาสำคัญ คือ การเรียกคืนพื้นที่บางส่วนภายในโรงเรียนเพื่อการพัฒนา พื้นที่โรงเรียนในกรุงเทพมหานครชั้นในมีการใช้ประโยชน์แทบทุกส่วน เมื่อเกิดการเรียกคืนพื้นที่เพื่อการพัฒนาโรงเรียน เช่น การสร้าง

อาคารเรียน จึงส่งผลให้พื้นที่ใช้สอยในโรงเรียนไม่เพียงพอต่อการทำกิจกรรมของนักเรียน โรงเรียนจึงมักพัฒนาด้านกายภาพในโรงเรียนที่สามารถดำเนินการในระยะเวลายาว เช่น ในช่วงปิดภาคเรียน เป็นต้น

4.2 ผลกระทบต่อนักเรียนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภายในโรงเรียน

4.2.1 องค์ประกอบทางกายภาพที่ส่งผลต่อบรรยากาศในโรงเรียนด้านวิชาการและการเรียนรู้ และบรรยากาศทางด้านสังคม

สภาพแวดล้อมทางกายภาพภายในโรงเรียนเป็นพื้นฐานของการจัดสรรพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ภายในโรงเรียน ลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เหมาะสมเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างบรรยากาศในโรงเรียนและการเรียนรู้ที่ดีของนักเรียน (Block, 2011; McGiboney, 2016) ทั้งนี้ จากข้อจำกัดของโรงเรียนในกรุงเทพมหานครชั้นในที่มีข้อจำกัดด้านการขยายโรงเรียน แต่ต้องรองรับปริมาณนักเรียนจำนวนมากในช่วงหนึ่ง โดยเฉพาะโรงเรียนที่มีนักเรียนสมัครเข้าสูงกว่าจำนวนที่รับได้ ทำให้โรงเรียนจำเป็นต้องขยายโรงเรียนในแนวตั้ง ส่งผลให้มีอาคารเรียนมีความสูงหลายชั้น ประกอบกับสภาวะที่โรงเรียนจำเป็นต้องขยายจำนวนห้องเรียนเพื่อรองรับโครงการพิเศษหรือแผนการเรียนที่หลากหลายมากขึ้นจากการปรับตัวของโรงเรียน ทำให้จำนวนห้องเรียนไม่เพียงพอต่อจำนวนนักเรียน จึงไม่มีห้องเรียนประจำชั้น นักเรียนจำเป็นต้องหมุนเวียนการใช้พื้นที่ห้องเรียน ไม่เพียงเท่านั้น ลักษณะการจัดวางอาคารเรียนในโรงเรียนที่ส่วนหนึ่งไม่เชื่อมต่อกันหรือการจัดระเบียบการใช้ประโยชน์อาคารเรียน ทำให้นักเรียนต้องเดินเรียนมากขึ้นในแต่ละวัน นักเรียนผู้ร่วมอภิปรายกลุ่มกล่าวว่า

“...อาคารเรียนที่เรียนอยู่สูงหลายชั้น รวมไปถึงทางเชื่อมบันไดบนชั้นต่าง ๆ ที่ไม่เท่ากัน และเดินเรียนด้วยอีก แต่การเปลี่ยนคาบแต่ละครั้งก็เดินเยอะ ขึ้นลงหลายชั้นบ้าง ใช้เวลาบ้างกว่าจะถึงห้อง ซึ่งบางทีก็เหนื่อยหลังถึงห้องเรียน ...” (นักเรียน โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดกลาง, สัมภาษณ์ 5 เมษายน 2024)

“... บางทีเวลาที่เปลี่ยนห้องเรียน ไกลกันมาก ต้องขึ้นลงบันไดหลายชั้น หรือบางวันที่ต้องฝ่าฝนด้วย ทำให้บางทีก็ลำบาก และช่วงนอนระหว่างเรียนแทน ...” (นักเรียน โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่, สัมภาษณ์ 4 เมษายน 2024)

จากการอภิปรายกลุ่มสะท้อนถึงปัญหาพื้นฐานทางด้านกายภาพของโรงเรียนที่ส่งผลต่อการเรียนของนักเรียน จากความเหนื่อยล้าที่เกิดขึ้น นักเรียนมีสมาธิลดลงในระหว่างการเรียนรู้ อีกทั้งในบางครั้งการเปลี่ยนห้องเรียนอาจใช้เวลามาก ทำให้เวลาในชั่วโมงเรียนต้องหายไปกับการใช้เวลาเดินทางของนักเรียนมายังห้องเรียน นักเรียนส่วนหนึ่งจึงเกิดความรู้สึกเชิงลบและเห็นว่าเงื่อนไขการย้ายห้องเรียนเป็นอุปสรรคต่อการเรียน ในขณะที่โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนน้อย แม้จะไม่มีปัญหาการจัดการพื้นที่ภายในโรงเรียน แต่ด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณในการพัฒนาทางด้านกายภาพของโรงเรียน ทำให้โรงเรียนหลาย ๆ โรงเรียนประสบกับการจัดการปัญหาสภาพแวดล้อมจากภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อบรรยากาศในโรงเรียน เช่น การสร้างห้องเรียนปิดที่สามารถป้องกันเสียง มลพิษ และฝุ่นควันจากภายนอกห้องเรียน หรือการสร้างห้องเรียนที่มีเครื่องปรับอากาศที่ช่วยให้สภาพอากาศในห้องเรียนเหมาะสมในระหว่างการเรียนรู้การสอน เป็นต้น

ลักษณะพื้นที่ทางสังคมภายในโรงเรียนก็ส่งผลต่อนักเรียนเช่นเดียวกับลักษณะพื้นที่ทางกายภาพ ในโรงเรียนที่มีการแบ่งแผนการเรียนที่มีความแตกต่างด้านคุณภาพ การเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวก หรือมีองค์ประกอบที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกในโรงเรียน เช่น มีอาคารเรียนแยกโดยเฉพาะ มีคุณภาพห้องเรียนที่แตกต่างจากสายการเรียนอื่นอย่างชัดเจน ส่งผลต่อลักษณะ

ทางสังคมที่มีการแบ่งแยกระหว่างนักเรียนในโรงเรียนเดียวกัน ถึงแม้จะไม่มี การแบ่งแยกระหว่างนักเรียนในระดับรุนแรง แต่นักเรียนสามารถรับรู้ได้ถึง ความแตกต่างภายในสังคมของโรงเรียนนั้น ๆ

4.2.2 บรรยากาศในโรงเรียนที่ส่งผลทางอารมณ์ ความรู้สึก และสำนึกต่อพื้นที่

จากการอภิปรายกลุ่มนักเรียนพบว่า นักเรียนแต่ละคนจะมีการใช้พื้นที่ต่าง ๆ ในโรงเรียนในรูปแบบที่แตกต่างกัน ประสบการณ์จากปฏิสัมพันธ์ต่อพื้นที่ในโรงเรียนได้ส่งผลต่อการรับรู้และความรู้สึกต่อพื้นที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน ซึ่งมีผลต่อการแสดงออกหรือพฤติกรรมของนักเรียน ทั้งนี้ พื้นที่ที่เกิดขึ้นอาจไม่จำเป็นต้องอิงเฉพาะลักษณะทางกายภาพ แต่รวมถึงความรู้สึกเชิงพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบร่วมในพื้นที่นั้น ๆ ร่วมด้วย

พื้นที่ปลอดภัย (Safe Zone/Comfort Zone) เป็นพื้นที่ที่นักเรียนสามารถเป็นตัวของตัวเองได้ หรือนักเรียนมีความรู้สึกปลอดภัยทางอารมณ์เมื่ออยู่ในพื้นที่นั้น ๆ เช่น ห้องประจำชั้น พื้นที่ปลอดภัยเกิดจากพื้นที่ที่นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์มากที่สุด มีสังคมเพื่อนร่วมชั้นที่อยู่ในห้องประจำชั้น หรือห้องพักของครูที่ตนเองรู้สึกสนิท นักเรียนจะรู้สึกถึงความสามารถในการเข้าถึงครู แสดงความต้องการหรือบอกกล่าวปัญหาภายใต้พื้นที่ที่ปลอดภัยสำหรับนักเรียน รวมไปถึงพื้นที่ที่นักเรียนใช้งาน และมีการรับรู้หรือความผูกพันกับตัวนักเรียน เช่น สวนหย่อมในโรงเรียนที่นักเรียนใช้พักผ่อน ห้องสมุดที่นักเรียนเข้ามาใช้บริการเป็นประจำ พื้นที่เหล่านี้ส่งเสริมความรู้สึกปลอดภัยของนักเรียนในพื้นที่โรงเรียน

ในทางตรงกันข้าม พื้นที่อันตราย (Red Zone/Danger Zone) เป็นพื้นที่ที่มักเกิดจากประสบการณ์หรือการรับรู้ต่อพื้นที่ในเชิงลบ เช่น นักเรียนรู้สึกไม่สบายใจในขณะเข้าห้องน้ำในโรงเรียนที่มีผู้คนจำนวนมากใช้งาน เนื่องจาก ห้องน้ำไม่สะอาด มีเสียงดัง หรือห้องพักของครูที่มีภาพลักษณ์ที่ดูและทำให้นักเรียนรู้สึกกลัว นักเรียนจะรู้สึกว่าพื้นที่ที่ไม่อยากมีปฏิสัมพันธ์ หรือแม้กระทั่งพื้นที่ไม่ปลอดภัยที่เกิดจากการรับรู้โดยสามัญ อย่างพื้นที่ห้องปกครองของโรงเรียนที่ถึงแม้นักเรียนจะไม่เคยมีประสบการณ์ต่อพื้นที่ แต่เนื่องจากภาพจำของพื้นที่ที่เป็นพื้นที่เชิงลบสำหรับนักเรียน ทำให้กลายเป็นพื้นที่ไม่ปลอดภัยสำหรับนักเรียนส่วนหนึ่งโดยปริยาย

นอกจากนั้นจากพื้นฐานทางกายภาพภายในโรงเรียนในกรุงเทพมหานครชั้นใน โดยเฉพาะในโรงเรียนขนาดใหญ่ ที่มีข้อจำกัดด้านการจัดสรรพื้นที่ที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการในการใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมของนักเรียนในโรงเรียน ทำให้เกิดพื้นที่แห่งการแออัด ซึ่งเป็นบรรยากาศของความโกลาหลที่เกิดขึ้น ณ ช่วงขณะหนึ่งที่มีนักเรียนเข้ามาใช้บริการอย่างหนาแน่น เช่น โรงอาหารในช่วงเวลาพักกลางวันที่มีอาหารไม่เพียงพอต่อนักเรียนที่เข้ามาใช้บริการในช่วงท้ายของการพักกลางวัน สนามกีฬาในช่วงพักหรือหลังเลิกเรียน นักเรียนที่เลิกเรียนทีหลังอาจไม่สามารถใช้สนามกีฬาเพราะคนใช้เต็มสนาม จากข้อจำกัดในการพัฒนาพื้นที่ที่ไม่สามารถทำให้เพียงพอต่อความต้องการ ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนหมุนเวียนกันใช้งานพื้นที่ ความอึดอัดที่เกิดขึ้นยังเป็นส่วนหนึ่งของความรู้สึกเชิงลบหรือความตึงเครียดที่เกิดขึ้นภายในโรงเรียนที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของนักเรียน แต่ไม่ได้ทำให้นำมาสู่การเป็นพื้นที่อันตรายหรือพื้นที่ไม่ปลอดภัย อย่างไรก็ตาม ในบางครั้งพื้นที่เหล่านี้ได้กลายเป็นพื้นที่ที่นักเรียนจะต้องเรียนรู้การแบ่งปันให้นักเรียนคนอื่นใช้งานด้วย เป็นเสมือนพื้นที่ในการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันในสังคม

ทั้งนี้ สำนึกความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) หรือความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน (School Attachment) ส่งผลต่อการรับรู้พื้นที่และการมีส่วนร่วมต่อพื้นที่ภายในโรงเรียน สำนึกดังกล่าวมีพื้นฐานจากพื้นที่ปลอดภัยสำหรับนักเรียน เช่น ห้องประจำชั้น ห้องชมรม หรือห้องคณะกรรมการนักเรียน พื้นที่เหล่านี้ถูกใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นประจำจนนักเรียนรู้สึกผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่บริเวณนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม จากปัญหาพื้นฐานของโรงเรียนในเมืองที่ประสบกับข้อจำกัดด้านพื้นที่ ทำให้หลายโรงเรียนนักเรียนต้องเปลี่ยนห้องเรียนในแต่ละรายวิชา หรือไม่มีพื้นที่ที่ถูกกำหนดในการทำกิจกรรมอย่างถาวร ส่งผลให้พื้นที่ทางกายภาพที่นักเรียนจะมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของลดลงหรือไม่มีเลย

พื้นที่เหล่านี้จะถูกแทนที่ด้วยตัวแทนเชิงสัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น ตำแหน่งที่นั่งในห้องเรียน พื้นที่ที่นักเรียนใช้ หรือพื้นที่หมุนเวียนที่นักเรียนมีส่วนร่วมเป็นประจำจนกระทั่งรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่แต่ไม่รู้สึกความเป็นเจ้าของร่วม

ความรู้สึกของนักเรียนที่มีต่อพื้นที่ในโรงเรียนเป็นพื้นฐานของบรรยากาศเชิงบวกในโรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับรูบินสไตน์ (Rubinstein, 1993) ที่อธิบายถึงความผูกพันต่อพื้นที่ (place attachment) ซึ่งเป็นประสบการณ์ทางอารมณ์เชิงบวกที่เกิดขึ้นกับบุคคลหรือในสถานที่หนึ่ง ๆ มีความสัมพันธ์ต่อความรู้สึกผูกโยงและผูกพันต่อพื้นที่นั้น ๆ หรือพื้นที่ที่มีบุคคลนั้น ๆ และส่งผลต่อความปลอดภัยด้านความรู้สึกของนักเรียน รวมไปถึงการเปิดเผยตนเองให้แสดงศักยภาพหรือปัญหาที่ซ่อนอยู่ภายในตัวนักเรียน (Academy of Moral and Political Sciences, 2015) ตรงกันข้าม สำหรับพื้นที่เชิงลบนอกเหนือจากประสบการณ์ต่อพื้นที่ที่สามารถเกิดขึ้นจากปัจจัยทางด้านกายภาพของสถานที่นั้น ๆ เช่น พื้นที่ที่ไม่ปลอดภัย (Eklund & Brock, 2015) ความสัมพันธ์กับบุคคลในเชิงลบ (Giuliani, 2003) รวมไปถึงความรู้สึกการสร้างพื้นที่แห่งจินตกรรม (conceived space) จากการรับรู้ต่อพื้นที่ (Lefebvre, 1992; Supamonta, 2011) ที่ส่งผลต่อความไม่ปลอดภัยทางด้านความรู้สึกซึ่งอาจนำไปสู่การปิดกั้นศักยภาพหรือเปิดเผยถึงปัญหาภายในของนักเรียน

4.3 ผลกระทบต่อนักเรียนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ละแวกโรงเรียนและพื้นที่เปลี่ยนผ่าน

4.3.1 พื้นที่ชุมชนและพื้นที่ละแวกโรงเรียนกับชีวิตประจำวันของนักเรียนในมหานคร

สภาพแวดล้อมใกล้เคียงรอบโรงเรียน ได้แก่ พื้นที่ชุมชนและละแวกรอบโรงเรียน สำหรับบางโรงเรียน พื้นที่ในระดับนี้เป็นส่วนหนึ่งของนิเวศของโรงเรียน พื้นที่ส่วนนี้ส่งผลต่อโรงเรียนและนักเรียนในด้านต่าง ๆ เช่น ความปลอดภัยทางด้านกายภาพหรือทางด้านสังคม ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ละแวกโรงเรียนที่รบกวนหรือเข้าไปในโรงเรียน พื้นที่ส่วนนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ทั้งโรงเรียนไปมีส่วนร่วมกับชุมชน เช่น ให้นักเรียนร่วมกิจกรรมทางศาสนากับชุมชน หรือการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียน เช่น ให้ชุมชนเป็นกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ จากการอภิปรายกลุ่มนักเรียนพบว่า พื้นที่ชุมชนและพื้นที่ละแวกรอบโรงเรียนจะสามารถแบ่งตามรูปแบบและระดับปฏิสัมพันธ์ได้ออกเป็น 3 กลุ่มคือ 1. นักเรียนอาศัยในพื้นที่ชุมชนรอบโรงเรียน โดยเฉพาะโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็กที่พื้นที่ชุมชนและพื้นที่ละแวกรอบโรงเรียนและพื้นที่อยู่อาศัยเป็นพื้นที่หนึ่งเดียวกันของนักเรียน 2. นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ในฐานะพื้นที่ที่ต้องเดินผ่านเพื่อเดินทางกลับบ้าน ลักษณะปฏิสัมพันธ์รูปแบบนี้เกิดขึ้นกับนักเรียนที่อาศัยอยู่ห่างไกลจากโรงเรียน นักเรียนส่วนนี้อาจมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับพื้นที่ส่วนนั้นนอกเหนือจากการเดิน เช่น นักเรียนใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมนันทนาการก่อนกลับบ้าน ซื้ออาหารรับประทานระหว่างทาง กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อนักเรียน และ 3. นักเรียนไม่มีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่บริเวณรอบโรงเรียน นักเรียนในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มนักเรียนที่ผู้ปกครองมารับ-ส่งถึงบริเวณโรงเรียน รวมถึงกลุ่มนักเรียนที่ขึ้นรถบริเวณโรงเรียน

ลักษณะของกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ของนักเรียนที่มีต่อพื้นที่ละแวกโรงเรียน ส่งผลต่อระดับการรับรู้ต่อพื้นที่จากการอภิปรายกลุ่มพบว่า ระดับของปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับพื้นที่ส่งผลต่อระดับการรับรู้และความรู้สึกต่อพื้นที่ในบริเวณดังกล่าวที่แตกต่างกัน สำหรับนักเรียนที่ไม่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับพื้นที่ละแวกหรือบริเวณชุมชนรอบโรงเรียนจะมีแนวโน้มว่าไม่มีการรับรู้หรือมีการรับรู้ภายในพื้นที่บางส่วน แต่ไม่มีความรู้สึกร่วมหรือเป็นส่วนหนึ่งกับพื้นที่ ตรงข้ามกับนักเรียนที่อาศัยในพื้นที่ชุมชนรอบโรงเรียน เนื่องจากพื้นที่บริเวณดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งที่นักเรียนต้องใช้ชีวิตประจำวันในพื้นที่ ทำให้นักเรียนกลุ่มนี้มีการรับรู้และมีความรู้สึกที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ละแวกโรงเรียนค่อนข้างสูง นอกจากนั้นลักษณะปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นส่งผลต่อความใกล้ชิดระหว่างโรงเรียนผ่านนักเรียนในฐานะสมาชิกของสังคมชุมชนรอบโรงเรียน ลักษณะ

ความสัมพันธ์นี้จะชัดเจนในกลุ่มโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็กซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณละแวกโรงเรียน จากการสัมภาษณ์ครู มีการกล่าวถึงชุมชนสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งในสังคม ในโรงเรียนที่มีนักเรียนส่วนใหญ่มาจากพื้นที่ละแวกโรงเรียนจะมีลักษณะความสัมพันธ์แน่นแฟ้นจากการที่โรงเรียนและชุมชนร่วมกันดูแลนักเรียน ในด้านการให้ความช่วยเหลือ รวมถึงการสอดส่องความปลอดภัยในพื้นที่สำหรับนักเรียนที่ชุมชนจะให้ความสนใจจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น เช่น การเป็นลูกหลานของสมาชิกชุมชนด้วยกัน การรู้จักกันในชุมชนเป็นทุนเดิม ดังนั้นลักษณะของโรงเรียนที่ให้ความช่วยเหลือแก่นักเรียนจึงเป็นการให้การช่วยเหลือและสนับสนุนแก่ชุมชน ในทางตรงกันข้าม ชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนแก่โรงเรียน จึงเป็นการสนับสนุนแก่นักเรียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนด้วย ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเชื่อมประสานระหว่างชุมชนและโรงเรียนที่มีนักเรียนเป็นสื่อกลางเชื่อมความสัมพันธ์ไปโดยปริยาย

ลักษณะความสัมพันธ์ของพื้นที่ละแวกโรงเรียนที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับ Shamai (1991) ที่ชี้ให้เห็นถึงระดับความรู้สึกสำนึกเชิงพื้นที่ (sense of place) ต่อสถานที่ต่าง ๆ ที่เมื่อไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องต่อพื้นที่จะส่งผลต่อการขาดการรับรู้ต่อพื้นที่นั้น ๆ ในทางตรงกันข้าม เมื่อนักเรียนซึ่งเป็นคนในชุมชนละแวกโรงเรียน ระดับการผูกโยงต่อพื้นที่ที่ขยายออกไปถึงประชาชนในชุมชนที่รู้สึกถึงความเชื่อมโยงต่อโรงเรียน ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลนักเรียนในพื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นฐานของความปลอดภัยที่เกิดขึ้นในโรงเรียนร่วมด้วย (Adelman & Taylor 2002)

สำหรับนักเรียนที่ใช้พื้นที่รอบโรงเรียนเป็นเส้นทางกลับบ้านหรือรอผู้ปกครองมารับ นักเรียนอาจจะมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับพื้นที่ในบางครั้ง เช่น การแวะซื้อของ ซื้ออาหาร หรือการทำกิจกรรมอื่น ๆ ระหว่างทาง แม้พื้นที่นี้จะไม่ได้อาศัยพื้นที่ที่นักเรียนจะให้ความสำคัญ แต่พื้นที่นี้มีผลต่อนักเรียนทางอ้อมทั้งในด้านทำให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยและไม่ปลอดภัย โดยนักเรียนผู้ร่วมอภิปรายกลุ่มกล่าวว่า

“... ด้วยความที่บางทีก็ทำงานจนเลิกกลางคืน เวลากลางคืนก็ไม่ได้รู้สึกกังวลใจอะไร เพราะว่าทางต่าง ๆ ไม่ได้เปลี่ยว มีแสงส่องสว่าง ...” (นักเรียน โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก, สัมภาษณ์ 14 ธันวาคม 2024)

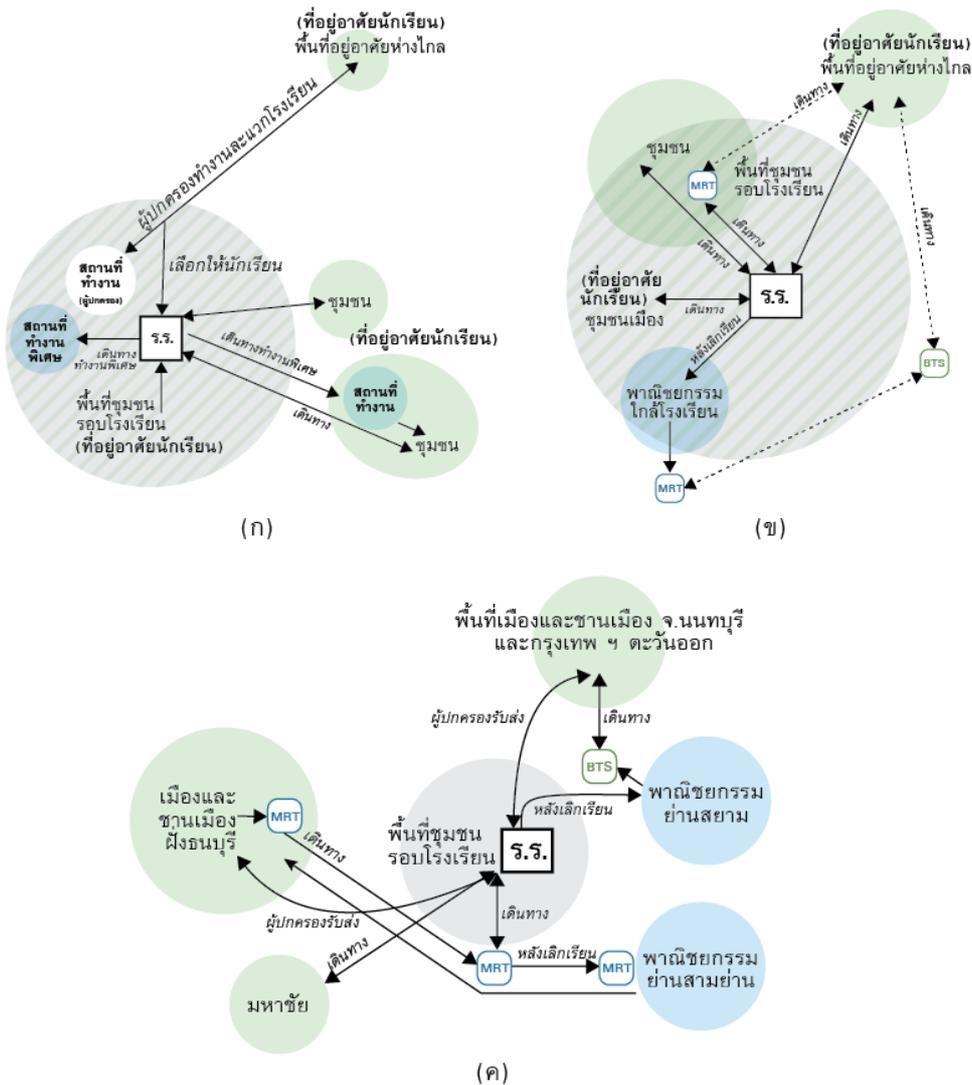
“... ระหว่างทางกลับบ้าน ซึ่งหนูจะไปทาง [ชื่อพื้นที่] ซึ่งหนูจะต้องเดินทางผ่านซึ่งตรงนั้นเหมือน ๆ มีซอยเปลี่ยว แล้วก็ตรงที่เป็นมีกลุ่มคนไปรวมกลุ่มกัน ซึ่งหนูก็รู้สึกว่าไม่ปลอดภัย ถ้าเลี้ยวตรงนั้นได้ หนูก็จะพยายามเลี้ยวไม่ผ่านพื้นที่ตรงนั้น ...” (นักเรียน โรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดกลาง, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2024)

หากเส้นทางนั้นเป็นชุมชนหรือพื้นที่ที่มีกายภาพที่ดีจะทำให้เด็กนักเรียนรู้สึกปลอดภัย ในทางตรงกันข้าม ความซับซ้อนและหลากหลายของเมืองทำให้พื้นที่รอบโรงเรียนของนักเรียนกลายเป็นพื้นที่ที่เสี่ยงหรือไม่ปลอดภัยในการเดินทาง ซึ่งนักเรียนไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ลักษณะและความหนาแน่นของการจราจร คนไร้บ้าน เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้เกิดความรู้สึกเสี่ยงทั้งต่ออันตรายด้านอุบัติเหตุหรืออาชญากรรมที่เกิดขึ้นระหว่างการเดินทางได้ เช่น โรงเรียนที่มีด้านหน้าเป็นทางเท้าขนาดใหญ่ ส่วนหนึ่งแปรสภาพเป็นแหล่งอาศัยของคนไร้บ้าน นักเรียนที่เดินผ่านในช่วงเย็นหรือช่วงกลางคืน แม้จะมีไฟส่องสว่าง แต่ยังคงรู้สึกไม่ปลอดภัยถึงแม้เด็กนักเรียนจะไม่ได้ได้รับอันตรายใด ๆ จากกลุ่มคนไร้บ้านก็ตาม นอกจากนี้ พื้นที่เปลี่ยว เป็นอีกลักษณะที่ปรากฏในพื้นที่กรุงเทพมหานครในเส้นทางต่าง ๆ ที่นักเรียนต้องเดินทางผ่าน เมื่อนักเรียนส่วนหนึ่งกลับบ้านในช่วงเย็นหรือช่วงกลางคืน ด้วยเส้นทางที่เปลี่ยวและไม่มีไฟส่องสว่างเพียงพอ รวมถึงลักษณะกิจกรรมบางประเภทในพื้นที่ เช่น พื้นที่สถานบันเทิง สถานบริการ เมื่อเดินผ่านพื้นที่บริเวณดังกล่าวทำให้นักเรียนอาจรู้สึกไม่สบายใจ กังวล นักเรียนบางส่วนจึงหลีกเลี่ยงเส้นทางในบริเวณดังกล่าว จากลักษณะของพื้นที่ต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า พื้นที่ที่เกิดขึ้นเกิดจากเงื่อนไขการรับรู้ลักษณะพื้นที่ส่งผล

โดยตรงหรือโดยอ้อมแก่นักเรียน กล่าวคือ ก่อให้เกิดความวิตกกังวลหรือความไม่สบายใจ ซึ่งนำไปสู่ความรู้สึกเชิงลบ นักเรียนจึงมักหลีกเลี่ยงพื้นที่ดังกล่าวเมื่อเป็นไปได้

4.3.2 พื้นที่เปลี่ยนผ่านกับชีวิตประจำวันของนักเรียนในกรุงเทพมหานครชั้นใน

นอกจากพื้นที่ละแวกรอบโรงเรียน พื้นที่เปลี่ยนผ่านระหว่างบ้านและโรงเรียนเป็นเสมือนตัวกำหนดจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางของพื้นที่เปลี่ยนผ่าน โดยพื้นที่นี้เกิดขึ้นในช่วงระหว่างการเดินทางไป-กลับระหว่างบ้านและโรงเรียน ในระหว่างทางอาจมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่อยู่ในระหว่างเส้นทางเปลี่ยนผ่านนั้นนอกเหนือจากการเดินทาง โดยในพื้นที่เปลี่ยนผ่าน สามารถแบ่งกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้ออกเป็น 4 รูปแบบกิจกรรมหลัก คือ 1. การใช้เป็นพื้นที่สำหรับการเดินทางไป-กลับโรงเรียน 2. การกวาดวิชา การเรียนพิเศษ หมายถึงถึงกิจกรรมที่ทำเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการเรียนต่าง ๆ 3. กิจกรรมนันทนาการ การพักผ่อนหย่อนใจ หมายถึงถึงกิจกรรมที่ทำเพื่อฆ่าเวลาระหว่างการรอผู้ปกครองหรือรถรับส่งนักเรียน และ 4. การทำงานและการหารายได้พิเศษ ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพื้นที่เปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นประกอบด้วย 1. ปัจจัยทางด้านที่อยู่อาศัย 2. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมและเงื่อนไขต่าง ๆ ของครัวเรือน และ 3. ปัจจัยความจำเพาะเชิงพื้นที่ที่กิจกรรมต่าง ๆ ทั้งนี้ ปัจจัยทางด้านที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยพื้นฐานในการกำหนดขนาดพื้นที่เปลี่ยนผ่านจากระยะทางระหว่างบ้านและโรงเรียนของนักเรียนแต่ละคน ระยะทางที่ห่างไกลจึงส่งผลให้ขนาดของพื้นที่เปลี่ยนผ่านที่นักเรียนจะต้องดำเนินกิจกรรมมีขนาดกว้างขึ้น โดยเฉพาะระยะการเดินทางไป-กลับระหว่างบ้านและโรงเรียนที่นักเรียนจะต้องใช้ทั้งกำลังกายค่าใช้จ่ายในการเดินทาง รวมถึงระยะเวลาในการเดินทาง ประกอบกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เปลี่ยนผ่าน 4 ประการที่กล่าวมาข้างต้น สถานที่หรือพื้นที่อื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ของนักเรียนแต่ละคนที่เกิดขึ้นในพื้นที่เปลี่ยนผ่าน ถูกกำหนดโดยเส้นทางระหว่างบ้านและโรงเรียน กล่าวคือ ลักษณะของพื้นที่ในการทำกิจกรรมหลังเลิกเรียนมักสัมพันธ์กับเส้นทางระหว่างบ้านไปโรงเรียน เช่น การรวมกลุ่มเล่นกีฬาที่สนามกีฬาใกล้โรงเรียน การเลือกสถานที่กวาดวิชาที่อยู่ในละแวกโรงเรียน การเลือกสถานที่ทำงานหารายได้เสริมหลังเลิกเรียนที่อยู่ระหว่างทางกลับบ้าน เป็นต้น หรืออาจถูกกำหนดจากความจำเพาะเชิงพื้นที่ของกิจกรรมบางประเภท เช่น ศูนย์รวมของสถาบันกวาดวิชาที่นักเรียนจำเป็นต้องไปเรียนเสริม พื้นที่ระหว่างบ้านและโรงเรียนไม่มีสถานที่ทำงานพิเศษที่เหมาะสม ทำให้นักเรียนต้องยอมเดินทางออกไปในพื้นที่ที่ไกลขึ้นจากพื้นที่เปลี่ยนผ่านเดิม รูปแบบการเดินทางและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เปลี่ยนผ่านของนักเรียนในตัวอย่างโรงเรียน ดังตัวอย่างที่แสดงในภาพที่ 5

ภาพที่ 5 รูปแบบการเดินทางและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เปลี่ยนผ่านของนักเรียนในตัวอย่างโรงเรียน (พื้นที่สีเทา คือ พื้นที่ละแวกโรงเรียน สีเขียว คือ บริเวณที่นักเรียนอยู่อาศัย และสีฟ้า คือ พื้นที่เปลี่ยนผ่านในการทำกิจกรรมหลังเลิกเรียน)

ในส่วนปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน มีผลต่อลักษณะกิจวัตรและวิถีชีวิตของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญ รวมถึงเป็นปัจจัยในการกำหนดขอบเขตและขนาดพื้นที่เปลี่ยนผ่าน เช่น ในครอบครัวที่มีความคาดหวังกับนักเรียนและมีความพร้อมทางการเงิน อาจสนับสนุนให้นักเรียนกวาดวิชาหลังเลิกเรียน ในครอบครัวที่ให้อิสระแก่นักเรียน นักเรียนมีทางเลือกที่จะไม่ต้องกลับบ้านหลังเลิกเรียน นักเรียนอาจเลือกทำกิจกรรมต่าง ๆ ก่อนเดินทางกลับบ้านได้ หรือในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ต่ำ จากการสัมภาษณ์พบว่า มีนักเรียนที่ต้องเป็นเสาหลักให้แก่ครอบครัวแทน จึงเป็นสภาวะบีบบังคับให้นักเรียนกลุ่มนี้จำเป็นต้องทำงานพิเศษเพื่อหารายได้มาจุนเจือหรือลดภาระของครอบครัว โดยที่นักเรียนกลุ่มนี้มีข้อจำกัด คือ ไม่สามารถใช้จ่ายเงินเพื่อทำกิจกรรมนันทนาการบางประการได้ จากตัวอย่างจะเห็นว่าเงื่อนไขของแต่ละครอบครัวเป็นตัวกำหนดทางเลือกของการใช้พื้นที่และขนาดพื้นที่เปลี่ยนผ่านที่เป็นไปได้ (Potential Action Space) ซึ่งพื้นที่เปลี่ยนผ่านนี้จะเกิดขึ้นระหว่างโรงเรียนและบ้านของนักเรียนในช่วงหลังเลิกเรียน

กิจวัตรที่เกิดขึ้นในพื้นที่เปลี่ยนผ่านส่งผลต่อการใช้ชีวิตประจำวันในโรงเรียนของนักเรียน โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนที่ต้องทำงานหารายได้เสริมเพื่อเลี้ยงดูหรือแบ่งเบาภาระของครอบครัว ความเหนื่อยล้าจากการทำงานและเวลาในการพักผ่อน

ที่น้อยลงส่งผลต่อประสิทธิภาพในการเรียนของนักเรียน การสูญเสียโอกาสในการใช้ชีวิตวัยเรียนอย่างมีความสุข หรือแม้กระทั่งนักเรียนส่วนหนึ่งที่ต้องปรับกิจวัตรประจำวันเพื่อให้สามารถเดินทางมาโรงเรียนพร้อมกับผู้ปกครองที่ต้องเข้างานในช่วงเช้าเพื่อไม่ให้กระทบต่อเวลาเข้างานของผู้ปกครอง ในขณะที่เดียวกัน ความสำคัญของกิจวัตรในพื้นที่เปลี่ยนผ่านส่วนหนึ่งมีบทบาทในการเติมเต็มชีวิตของนักเรียนภายนอกห้องเรียน เช่น การเข้าสังคมร่วมกันทำกิจกรรมบางประการ การค้นหาตนเอง การผ่อนคลายหลังเลิกเรียน เป็นต้น

ทั้งนี้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อนักเรียนที่มีลักษณะเดียวกันเกิดขึ้นจากการเดินทางไป-กลับโรงเรียน โดยผลกระทบที่เกิดจากระยะทางระหว่างบ้านและโรงเรียน สัมพันธ์โดยตรงต่อค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ระยะเวลาในการเดินทาง รวมไปถึงพลังงานที่ใช้ไปกับการเดินทาง ภายใต้เงื่อนไขวิธีการเดินทาง (Travel Mode) ความหลากหลายของตัวเลือกการเดินทางมาโรงเรียนภายในมหานคร ทางเลือกการเดินทางแต่ละวิธีมีค่าใช้จ่ายที่แตกต่างกัน ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเลือกวิธีการเดินทางของนักเรียน (Beresford, Banomyong, & Pettit, 2021; Mandic et al., 2023)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาระบบขนส่งมวลชนในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ทั้งรถโดยสารประจำทาง ขนส่งมวลชนระบบราง หรือบริการรับส่งผู้โดยสารรูปแบบอื่น ๆ ขยายออกสู่ชานเมืองมากขึ้น ทำให้นักเรียนจากชานเมืองสามารถเข้าถึงโรงเรียนในกรุงเทพมหานครได้สะดวกขึ้น ใช้เวลาในการเดินทางที่สั้นลง และรู้สึกปลอดภัยมากกว่าการเดินทางประเภทอื่นในขณะเดียวกัน เมื่อเปรียบเทียบกับนักเรียนบ้านใกล้ที่ใช้เวลาเดินทางไม่มาก นักเรียนกลุ่มนี้จะมีเวลามากพอในการทำกิจกรรมอื่น ๆ ในขณะที่นักเรียนที่ใช้เวลาในการเดินทางมากกว่า นักเรียนส่วนหนึ่งรู้สึกถึงการสูญเสียเวลาที่หายไปจากการเดินทาง แทนที่เวลานั้นสามารถทำอย่างอื่นได้อีกมากมาย

นอกจากระยะเวลาและค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการเดินทาง นักเรียนส่วนหนึ่งได้รับผลกระทบทางด้านอารมณ์ที่แฝงอยู่กับความเครียด ความเร่งรีบ และความไม่แน่นอนจากการเดินทาง เช่น สภาพอากาศโดยเฉพาะในวันที่ฝนตกหนัก หรือเหตุการณ์ที่ไม่สามารถคาดคะเนได้ที่ส่งผลต่อการจราจรที่คับคั่ง ด้วยพื้นฐานของโรงเรียนส่วนใหญ่เริ่มกิจกรรมในช่วงเช้าซึ่งเป็นช่วงเวลาเร่งด่วน สำหรับนักเรียนที่อาศัยอยู่ไกลโรงเรียนที่ไม่ต้องเผชิญกับความเครียดด้านจราจรจะไม่รู้สึกถึงความกดดันจากเวลาในการเดินทาง สามารถคาดการณ์เวลาที่ถึงโรงเรียนได้ และมีเวลาในการเตรียมตัวก่อนมาโรงเรียนได้โดยไม่จำเป็นต้องรีบเร่ง แต่สำหรับนักเรียนที่มีที่พักอาศัยห่างไกลจากโรงเรียน ต้องเผชิญกับปัญหาการจราจรที่หนาแน่นในช่วงเช้า จึงให้ความสำคัญหรือมีความตระหนักถึงเวลา (Time-consciousness) อย่างมาก เนื่องจากหากนักเรียนเดินทางออกจากบ้านช้ากว่าปกติในหลักนาที อาจทำให้นักเรียนต้องใช้เวลาในการเดินทางมาโรงเรียนที่เพิ่มขึ้นในหลักชั่วโมง ส่งผลให้นักเรียนในกลุ่มนี้ต้องปรับเปลี่ยนกิจวัตรของตนเองในการเดินทางมาโรงเรียน นักเรียนส่วนใหญ่ระบุว่าในช่วงแรกของการปรับตัวรู้สึกเหนื่อยล้าจากการเดินทาง แต่เนื่องจากเป็นกิจวัตรที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน จึงทำให้คุ้นชินและไม่รู้สึกเหนื่อยล้าเมื่อเทียบกับในช่วงแรกของการปรับตัว แต่สำหรับปัญหาการจราจรในช่วงเย็น นักเรียนบางส่วนเลือกหากิจกรรมทำหลังเลิกเรียนเพื่อหลีกเลี่ยงช่วงเวลาเร่งด่วนโดยเฉพาะ

ในทางตรงกันข้าม จากการสัมภาษณ์ นักเรียนบางส่วนกลับรู้สึกเต็มใจในการเดินทางเข้ามาเรียนในโรงเรียนที่ห่างไกลจากบ้านของนักเรียน โดยเฉพาะนักเรียนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ซึ่งโรงเรียนใกล้เคียงไม่สามารถตอบสนองความต้องการของนักเรียน นักเรียนกลุ่มนี้มองว่าโรงเรียนในกรุงเทพมหานครชั้นในมีสังคม บรรยากาศ และนิเวศภายในโรงเรียนที่เหมาะสมกับพวกเขามากกว่า ดังนั้น แม้จะประสบปัญหาจราจรติดขัดหรือความเหนื่อยล้าจากการเดินทาง แต่ก็ไม่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกในชีวิตประจำวันของนักเรียนกลุ่มนี้แต่อย่างใด

5. สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเขตบริการของโรงเรียนกับการเลือกโรงเรียนของผู้ปกครองที่ส่งผลกระทบต่อโรงเรียนและชีวิตประจำวันของนักเรียนในโรงเรียนที่มีเขตบริการแตกต่างกัน

บรรยากาศของโรงเรียนและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของจำนวนและลักษณะของนักเรียนที่เกิดขึ้นในโรงเรียนต่างๆ สอดคล้องกับลักษณะของเขตบริการ โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนสมัครเข้าต่ำกว่าจำนวนนักเรียนที่รับได้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดเล็ก ประสบปัญหาจำนวนนักเรียนที่มีแนวโน้มลดลงในแต่ละปี เนื่องจากผู้ปกครองมีทางเลือกโรงเรียนอื่น ๆ ที่ผู้ปกครองพึงพอใจมากกว่า และการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในกรุงเทพมหานครชั้นในจากกระบวนการแปลงพื้นที่เพื่อเปลี่ยนชนชั้นส่งผลต่อจำนวนประชากรวัยเรียนที่ลดลง จึงส่งผลต่อการจัดสรรทรัพยากร งบประมาณ และบุคลากรจากส่วนกลางซึ่งเกิดเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาโรงเรียน ในขณะที่กลุ่มโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดใหญ่ ถึงแม้หลาย ๆ โรงเรียนยังสามารถรับนักเรียนได้ตามจำนวนที่ต้องการ แต่ด้วยพื้นที่ภายในเขตโรงเรียนที่มีอยู่อย่างจำกัดและล้อมรอบด้วยการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่น ๆ ส่งผลให้โรงเรียนกลุ่มนี้ประสบกับข้อจำกัดด้านพื้นที่ที่ไม่เพียงพอ ซึ่งมีอุปสรรคต่อการขยายพื้นที่ใช้สอยภายในโรงเรียน รวมถึงความแออัดภายในโรงเรียนที่ส่งผลกระทบต่อบรรยากาศภายในโรงเรียน ส่วนโรงเรียนที่มีเขตบริการขนาดกลาง ส่วนหนึ่งเป็นโรงเรียนที่มีนักเรียนสมัครเข้าสูงกว่าจำนวนที่รับได้ และอีกส่วนประสบปัญหาเช่นเดียวกับโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนสมัครเข้าต่ำกว่าจำนวนที่รับได้

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้โรงเรียนต่าง ๆ จำเป็นต้องใช้เครื่องมือและวิธีการต่าง ๆ ทั้งในด้านวิชาการ การสนับสนุนการศึกษา การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น เพื่อโน้มน้าวให้ผู้ปกครองเลือกโรงเรียนของตนให้แก่บุตรหลาน ทั้งนี้ ยังเกิดสภาวะการแบ่งแยกทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละโรงเรียน ลักษณะสังคมในโรงเรียนที่เกิดขึ้นยังส่งผลต่อชีวิตในโรงเรียนที่นักเรียนต้องมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ภายในโรงเรียนที่มีความหลากหลาย องค์กรประกอบนิเวศภายในโรงเรียนรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลต่อตัวนักเรียน ในมิติด้านบรรยากาศทางการเรียนรู้ภายในโรงเรียน ผลกระทบทางอารมณ์ การรับรู้และความรู้สึกเชิงบวกและเชิงลบที่มีต่อพื้นที่ซึ่งมีส่วนช่วยสร้างความรู้สึกลึกซึ้งต่าง ๆ ที่มีต่อสถานที่ภายในโรงเรียน ไม่เพียงเท่านั้นในชีวิตวัยเรียนของนักเรียนที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพื้นที่รอบด้าน พื้นที่โดยรอบ ทั้งพื้นที่ละแวกโรงเรียนที่นักเรียนใช้เดินทางหรือมีปฏิสัมพันธ์อื่น ๆ ยังส่งผลต่อจิตใจ อารมณ์ และความรู้สึกของนักเรียน ระดับความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ หรือแม้กระทั่งการรับรู้ของพื้นที่ที่ไม่เกิดขึ้นจากการขาดปฏิสัมพันธ์ต่อพื้นที่ถึงแม้จะเป็นพื้นที่ใกล้กับโรงเรียนก็ตาม รวมไปถึงพื้นที่เปลี่ยนผ่านซึ่งเป็นพื้นที่ที่นักเรียนเดินทางระหว่างบ้านและโรงเรียนหรือทำกิจกรรมหลังเลิกเรียนอื่น ๆ นักเรียนยังได้รับผลกระทบทั้งผลกระทบต่อการใช้จ่าย และผลกระทบทางอารมณ์ต่อนักเรียนจากการเดินทางหรือกิจกรรมที่สอดคล้องกับกิจกรรมหลังเลิกเรียนร่วมด้วย

ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อโรงเรียนและนักเรียนอันเป็นสาเหตุจากขนาดของเขตบริการของโรงเรียนสะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำของสังคมภายในโรงเรียนที่เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ตัวเลือกโรงเรียนที่มีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก โรงเรียนควรจะเป็นพื้นที่จำลองและเรียนรู้ความหลากหลายในสังคมสำหรับนักเรียน แต่โรงเรียนกำลังทำหน้าที่เป็นพื้นที่แบ่งแยกและขยายความแตกต่างทางสังคม ดังนั้นการลดความแบ่งแยกและเสริมสร้างการเรียนรู้ที่หลากหลายจึงเป็นโจทย์สำคัญที่จำเป็นในการศึกษาถึงการแก้ไขและการบริหารจัดการการศึกษาในเมือง เพื่อไม่ให้เกิดการผลิตซ้ำของความเหลื่อมล้ำผ่านระบบโรงเรียน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- Academy of Moral and Political Sciences กองธรรมศาสตร์และการเมือง. (2015). *Photchananukrom sap suksasat ruamsamai chabab Ratchabandittayasapha* พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัย ฉบับราชบัณฑิตยสภา [Contemporary dictionary of educational terms, Royal Society edition]. The Royal Society.
- Athapol Anunthavorasakul อรรถพล อนันตวรสกุล. (2019). *Chak Yaek Sam Yan thueng Yaek Phaya Thai: khwamlueamlum thang kansueksa thi samphat chaptong dai* จากแยกสามย่านถึงแยกพญาไท: ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่สัมผัสจับต้องได้ [From Sam Yan Intersection to Phaya Thai Intersection: Tangible educational inequality]. Retrieved October 1, 2024, from <https://prachatai.com/journal/2019/10/84956>
- Department of City Planning and Urban Development, BMA สำนักงานวางผังและพัฒนาเมือง กรุงเทพมหานคร. กองนโยบายและแผนงาน. (2018). *Sathan sueksa thuk sangkat nai khet Krungthepmahanakhon phi phoso 2560* สถานศึกษาทุกสังกัดในเขตกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2560 [Educational institutions of all affiliations in Bangkok, 2017].
- Ittiphol Pholhiamhan อธิธิพล พลเยี่ยมหาญ. (2019). Rongrian matthayomsueksa khanat lek: Panha yai khong kansueksa Thai โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็ก ปัญหาใหญ่ของการศึกษาไทย [The educational challenge of Thailand's small-sized secondary schools]. *Wasrasan sathaban wiji Pimontham* วารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม [Phimoldhamma Research Institute Journal], 6(2), 93–103.
- Krittin Klaimee กฤติณ ไคลมี. (2024). *Kanwikhro khet borikan khong rongrian lae patjai thi songphon toe kanlueak rongrian radap matthayomsueksa nai phuenthi Krungthepmahanakhon chan nai* การวิเคราะห์เขตบริการของโรงเรียนและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นใน [An analysis of school catchment and determinants of secondary school choices in inner Bangkok]. [Master's thesis, Chulalongkorn University]. CUIR. <https://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/85297>
- Napapach Bannakan & Siwachoat Srisuttiyakorn ฌปภัช บรรณการ และสิวะโชติ ศรีสุทธิยากร. (2019). *Naewnom khwamlueamlum thang kansueksa nai rongrian sangkat samnakngan khetphuenthi kansueksa matthayomsueksa Krungthepmahanakhon* แนวโน้มความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร [Educational inequality in secondary schools under the Bangkok secondary educational service area]. *Warasan electronic thang kansueksa* วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา [An Online Journal of Education], 14(2).
- Office of the Basic Education Commission (OBEC) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.). (2020). *Prakat rueang nayobai lae naew patibat kiaokap kanrap nakrian sangkat so po to phikansueksa 2564* ประกาศ เรื่อง นโยบายและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการรับนักเรียน สังกัด สพฐ. ปีการศึกษา 2564 [Announcement: Policies and practices for student admission under OBEC for academic year 2021].

- Office of the Royal Society ราชบัณฑิตยสภา. (2021). *Photchananukrom sap sueksat chabab Ratchabandittayasapha* พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา [Dictionary of educational terms, royal society edition] (2nd ed.). The Royal Society.
- Ratchawadee Sangmahamad รัชวดี แสงมหะหมัด. (2017). Khwamlueamlum thang kansueksa: khunaphap sangkhom thi khon Thai monghen ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา: คุณภาพสังคมที่คนไทยมองเห็น [Disparities in education: Social quality in Thai people's views]. *Warasan ratthasat lae ratthaprasanasat* วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ [The Political Science and Public Administration Journal], 8(1), 33–66.
- Supamonta Supanan ศุภมนทา สุภานันท์. (2011). Phuenthi wela attalak lae kansang khwammai thang sangkhom พื้นที่ เวลา อัตลักษณ์ และการสร้างความหมายทางสังคม [Space, time, identity, and the construction of social meaning]. *Warasan nithetetsat* วารสารนิเทศศาสตร์ [Journal of Communication Arts], 29(3), 19.
- The Secondary Educational Service Area Office, Bangkok 1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1: สพม. เขต 1. (2019). *Prakat rueang naew patibat kiaokap kanrap nakrian sangkat samnakngan khetphuenthi kansueksa matthayomsueksa khet 1 phikansueksa 2563* ประกาศ เรื่อง แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการรับนักเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 ปีการศึกษา 2563 [Announcement: Practices for student admission under The Secondary Educational Service Area Office, Bangkok 1, for academic year 2020].
- Wandee Santiwutthimete วัณดี สันติวุฒิเมธี. (2017). *Thok rueang khwamlueamlum nai rua rongrian kap Aththaphon Ananthaworasakun* ถกเรื่องความเหลื่อมล้ำในรั้วโรงเรียน กับ อรรถพล อนันตวรสกุล [Discussing educational inequality within school with Athapol Anunthavorasaku]. Retrieved from <https://www.the101.world/athapol-interview>

ภาษาต่างประเทศ

- Adelman, H., & Taylor, L. (2002). *Impediments to enhancing availability of mental health services in schools: fragmentation, overspecialization, counterproductive competition, and marginalization*. ERIC/CASS-NASP Premier Partnership Paper.
- Ayscue, J. B., Mordechay, K., & Mickey-Pabello, D. (2024). *Gentrification's impact on school demographics: A study of 3 California cities*. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/gentrifications-impact-on-school-demographics-a-study-of-3-california-cities/>
- Beresford, A. K. C., Banomyong, R., & Pettit, S. (2021). A critical review of a holistic model used for assessing multimodal transport systems. *Logistics*, 5(1), 11. <https://doi.org/10.3390/logistics5010011>
- Bell, C. A. (2007). Space and place: Urban parents' geographical preferences for schools. *The Urban Review*, 39(4), 375-404. <https://doi.org/10.1007/s11256-007-0059-5>
- Bell, C. A. (2009). Geography in parental choice. *American Journal of Education*, 115(4), 493-521. <https://doi.org/10.1086/599779>
- Block, M. (2011). School climate. In S. Goldstein & J. A. Naglieri (Eds.), *Encyclopedia of child behavior and development* (pp. 1291-1293). https://doi.org/10.1007/978-0-387-79061-9_2500

- Collins, D., & Coleman, T. (2008). Social geographies of education: Looking within, and beyond, school boundaries. *Geography Compass*, 2(1), 281-299. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2007.00081.x>
- Eklund, K., & Brock, S. E. (2015). Balancing physical & psychological safety in schools. *The Center for Advancing School Mental Health conference*. New Orleans, LA.
- Endo, T. (2014). *Living with risk: Precarity & Bangkok's urban poor*. NUS Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1ntg5d>
- Farias, M. (2014). School choice and inequality in educational decisions. *REMIE: Multidisciplinary Journal of Educational Research*, 4(1). <https://doi.org/10.4471/remie.2014.01>
- Hallak, J. (1977). *Planning the location of schools: an instrument of educational policy*. UNESCO.
- Giuliani, M. V. (2003). Theory of attachment and place attachment. In M. Bonnes, T. Lee, and M. Bonaiuto (Eds.), *Psychological theories for environmental issues* (pp. 137-170). Ashgate.
- Kiger, M. E., & Varpio, L. (2020). Thematic analysis of qualitative data: AMEE Guide No. 131. *Medical Teacher*, 42(8), 846-854. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2020.1755030>
- Lefebvre, H. (1992). *The Production of Space*. Wiley.
- Livesey, C., & Lawson, T. (2008). *AS Sociology for AQA*. Hodder Education.
- Mandic, S., Sandretto, S., Hopkins, D., Wilson, G., Kidd, G., & Bengoechea, E. G. (2023). School choice, distance to school and travel to school patterns among adolescents. *Journal of Transport & Health*, 33. <https://doi.org/10.1016/j.jth.2023.101704>.
- McGiboney, G. W. (2016). *The psychology of school climate*. Cambridge Scholars Publishing.
- Moore, R., & Goodchild, B. (2022). Gentrification and inequality in Bangkok: Housing pathways, consumerism and the vulnerability of the urban poor. *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 37(2), 230-261. <https://www.jstor.org/stable/27143732>
- Nelson, J. L., Palonsky, S. B., & McCarthy, M. R. (2007). *Critical Issues in education: Dialogues and dialectics* (6th ed.). McGraw-Hill.
- Rubinstein, N. (1993). There's no place like home: home as trauma: Lessons of the unspoken. In R. Feldman, G. Hardie, & D. Saile (Eds.), *The proceedings of the Twenty-fourth Annual Conference of the Environmental Design Research Association* (pp. 267-272). EDRA Press.
- Shamai, S. (1991). Sense of place: An empirical measurement. *Geoforum*, 22(3), 347-358.
- Owens, A., & Candipan, J. (2019). Social and spatial inequalities of educational opportunity: A portrait of schools serving high- and low-income neighbourhoods in US metropolitan areas. *Urban Studies*, 56(15), 3178-3197.
- Yoon, E., Lubienski, C., & Lee, J. (2018). The geography of school choice in a city with growing inequality: The case of Vancouver. *Journal of Education Policy*, 33(2), 279-298. <https://doi.org/10.1080/02680939.2017.1346203>